

ЗАШТО ЈЕ ПОЉСКА ИЗАБРАЛА АВИОН F-16?*

Barre R. Seguin

Овај рад даје свеобухватну синтезу процеса селекције ловачког авиона у Пољској, оцењује доминантна питања, те одговара на питање: „Зашто је Пољска изабрала авион F-16?“ Поред тога што даје одговор на питање, чланак баца светло на важност тог пољског тендера за будуће велике иностране купопродаје војне опреме и наоружања. Посебно се процењује применљивост поука из ове пољске куповине на остале велике продаје војног материјала.

Овај текст је превод изворног текста који је публикован јуна 2007. у *Occasional Paper Series No 11*, у Европском центру за студије безбедности Џорџ К. Маршал.

Кључне речи: *Пољска, САД, авион F-16, тендер, наоружање и војна опрема.*

Увод

Пољски министар одбране Јиржи Смајдзински (*Jerzy Szmajdzinski*) објавио је 27. децембра 2002. године одлуку Пољске да од фирме Локид Мартин (*Lockheed Martin*) купи 48 најсавременијих ловачких авиона F-16. Тај „посао столећа“, како га је назвао Кристофер Р. Хил (*Christopher R. Hill*), амерички амбасадор у Пољској, закључен је 18. априла 2003. године уговором који су потписали пољски и амерички званичници и виши представници фирме Локид Мартин.¹ Уговори су обухватили три одвојена, али повезана споразума: о продаји 48 авиона F-16 52+, о пакету *offset*² аранжмана за инвестирање у Пољску током десетогодишњег периода, те о повољном финансирању уз ниску камату које је субвенционисала влада Сједињених Држава.³

* Са енглеског језика текст превела Душанка Пивљанин.

¹ Tagliabue, „Lockheed Wins Huge Sale”, p. 4.

² „Offset” је стручни термин у области уговарања и набавке који означава споразум између две владе или неке владе и иностраног добављача за инвестирање у индустријску или образовну базу те земље.

³ Tagliabue, „Lockheed Wins Huge Sale”, p. 4.

У одлуци Пољске да купи авионе F-16 испреплетене су димензије могућности и интероперабилности, као и економска и политичка димензија. Основна питања која су навела Пољску да се одлучи на куповину авиона F-16 укључивала су техничку анализу конкурентних ваздухоплова, цену финансирања, *offset* аранжмане и политику. Средства јавног информисања и пословни кругови, нарочито у Пољској, приказивали су тај посао првенствено економским терминима, истичући повољно финансирање које су понудиле Сједињене Државе и *offset* споразум без председана. Пољски званичници и политичари одсликавали су за своје бираче слику уравнотеженије одлуке, која веће тежиште ставља на цену, тактичке и оперативне критеријуме, него на *offset* аранжмане. Академици, научници и званичници понуђача који су изгубили, односно фирми Дасо (*Dassault*) и *Saab/BAE*, дали су у својој оцени процеса одлучивања већу тежину политици него могућностима ваздухоплова или економији. Хипотеза овога рада јесте да су, иако су могућности, интероперабилност и економски интереси имали важну улогу, у одлуци Пољске да купи авионе F-16 ипак били доминантни политички разлози.

Овај рад даје свеобухватну синтезу процеса селекције ловачког авиона у Пољској, оцењује доминантна питања, те одговара на питање: „Зашто је Пољска изабрала авион F-16?“ Починје кратким истраживањем стања у Пољској у погледу војних ваздухоплова и производног потенцијала војне ваздухопловне индустрије од отприлике 1990. до 2002. године, потребе за савременим ловачким авионом, те процеса набавке војне опреме у Пољској. Затим, анализира реформу у области набавки повезаних са одлуком за куповину F-16, говори о институционалним структурама за куповину војних ваздухоплова, творцима одлуке за куповину F-16 и, коначно, о онима који су донели ту одлуку. С обзиром на централну улогу коју су имали у процесу одлучивања, упоређују се могућности три конкурентна авиона: F-16 фирме Локид Мартин, JAS-39 *Gripen* фирме *Saab/BAE Systems* и Мираж 2000–5 Mk II фирме Дасо, те разматрају аспекти интероперабилности. Ова студија, затим, даје кратак преглед финансијске конструкције те три понуде, с тим што обухвата и економска питања и притисак који су вршиле америчка, француска и шведска влада и индустрија, као и дубинску анализу индустријских *offset* аранжмана. На крају, истражују се политичка питања повезана са куповином авиона F-16.

Поред тога што даје одговор на питање „Зашто је Пољска изабрала авион F-16?“, чланак говори о важности тог пољског тендера за будуће велике иностране купопродаје војне опреме и наоружања (*foreign military sales – FMS*). Посебно се процењује применљивост поука из ове пољске куповине на остале велике *FMS*.

Производња ваздухоплова и потребе

Када је пала „гвоздена завеса“ Пољској је остало прилично јако ваздухопловство, које је, међутим, пропадало. Године 1990. имала је укупно око 800 борбених ваздухоплова.⁴ Тај број је 1998. брзо смањен на 300, са циљем да се до 2002. године сведе на 100.⁵ Флота ловачких авиона који су били у све лошијем стању и планирани циљ од 100 летелица утицали су на надлежни у Пољској, крајем 2002, донесу одлуку да се купи F-16. Од ловачких ваздухоплова које је Пољска имала у свом наоружању 1990. године само неколицина је имала релативно модерне борбене могућности: двадесет два авиона МиГ-29 и готово 100 Су-22.⁶ Поред ограниченог броја борбених ваздухоплова, пољски ваздухопловни производни капацитети били су, такође, у лошем стању.

У периоду после хладног рата постојеће пољске ваздухопловне компаније уситњене су и њихови потенцијали су пропадали. Од компанија које су пребродиле распад Совјетског Савеза, компанија *PZL-Mielec* постала је највећи произвођач ваздухоплова. Уговори компаније *Mielec* обухватили су модернизацију транспортних ваздухоплова М-28 *Bryza/Skytruck*, 10 авиона М-28 за Ваздухопловство Пољске, уговоре за продају авиона М-28 у прекоморским земљама и испитивање пакета надградњи авиона М-28 за Морнарицу Пољске. Поред тога, компанија *Mielec* неуспешно се борила за производњу усавршеног авиона за обуку *PZL M-93M*, али на крају финансијска средства ипак нису добијена, а 93М је била конфигурација морнаричке авијације. Конфигурација авиона за морнаричку авијацију није обезбеђивала могућности или конфигурацију коју је Ваздухопловство Пољске тражило за усавршени авион за обуку. Други пројекти ваздухоплова обећавали су још мање.⁷

Није постојала здрава и јака ваздухопловна индустријска база на којој би се у Пољској производио ловац четврте генерације. У ствари, према речима бригадног генерала Анатола Чабана, пилота пољског ваздухопловства од 1978. и члана Генералштаба пољских оружаних снага, Пољаци нису имали индустријску базу да самостално производе ловачке авионе.⁸ На плану извоза компанија *Mielec* покушала је да прода Индији усавршену верзију *Iskra-II* млазног авиона за обуку Ирида (*Iryda*), уз могућност да се у будућности изврши трансфер производње једној индијској ваздухопловној компанији. На домаћем плану компанија *Mielec* вршила је притисак на пољску владу да купи модернизовану верзију авиона Ирида. Као одговор на тај притисак, Врховни

⁴ Simon, "Poland and NATO", p. 90.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ Holdanowicz, "Polish Defense Industry: Living on the Edge".

⁸ Чабан, лични разговор са аутором.

суд Пољске одлучио је да Министарство одбране може да набави ваздухоплов који најбоље одговара захтевима,⁹ чиме је отворен пут за избор F-16.

На другим местима у оквиру пољске индустрије постојала је минимална могућност производње ваздухоплова. Као водећа компанија до 2002. године *PZL-Swidnik* је производила средње хеликоптере *Sokol*, испоручивши последње поруцбине Копненој војсци Пољске 2001. године. Ваздухопловство Пољске такође је склопило уговор за куповину 47 лаких хеликоптера за обуку PZL SW-4. Поред тога, компанија Швидник имала је приходе од програма међународне сарадње.¹⁰ Међутим, на крају, пошто није имала индустријску базу довољну за производњу модерног ловачког авиона, Пољска је била присиљена да то што јој је потребно потражи ван својих граница.

На унутрашњем плану постојало је јако оправдање за скупо инвестирање у ловачки авион. Због националног поноса Пољска, као земља која је ступила у НАТО 1999. године, више није желела да се осећа као другоразредни рођак других западних ваздухопловстава. Такође, желела је да та куповина одражава скору војну трансформацију земље.¹¹ Штавише, нису јој били потребни само интероперабилни ваздухоплови који су задовољавали стандарде НАТО-а,¹² него је морала да буде у могућности да упути 48 модерних млазних ловаца у НАТО снаге за реаговање (*NATO Reaction Forces – NRF*).¹³ Постојећи пољски ловци били су скупи за одржавање и коришћење, нису били интероперабилни са НАТО, а није их ни било довољно да испуне обавезу за учешће у *NRF*. Пољски званичници сматрали су да ће модернизација опреме, а поготово авиони F-16, утицати на побољшање позиције Пољске у НАТО-у и професионализацију њихове војске.¹⁴

Увелико се сматрало да уколико се ваздухопловцима не обезбеде одговарајућа средства за обављање њиховог посла, никакав опсег институционалних промена неће бити довољан.¹⁵ Нови млазњаци подразумевали су и боље обучен кадар. Тако би увођење четврте генерације борбених ваздухоплова имало ланчани ефекат на обуку и задржавање кадра, укључујући и побољшање укупне оспособљености ловачког пилотског кадра.¹⁶ Најзад, председник владе Пољске Лесек Милер истакао је да ће куповина модерних ловачких авиона учврстити савезнички кредибилитет Пољске и „стратегијско партнерство са најразвијенијим демократским државама света“ и

⁹ Министарство трговине Сједињених Држава, Дирекција за индустрију и безбедност, „Пољска“.

¹⁰ Holdanowicz, „Polish Defense Industry: Living on the Edge“.

¹¹ Glowacki and Sobzack, „Poland Opts for F-16s“.

¹² Bollyn, „Why Eastern Europe Supported War“.

¹³ Simon, „Poland and NATO“, p. 90.

¹⁴ Michta, „Modernizing the Polish Military“, p. 44.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid, p. 45.

омогућити јој да „ефикасно брани [наш] ваздушни простор и реагује ефикасно на терористичке претње из ваздушног простора“.¹⁷

Колико год су заговорници елоквентно оправдавали потребу Пољске за модерним вишенаменским ловачким авионом четврте генерације, истом таквом жестином су и противници изражавали своје негодовање. У августу 2002. године Анџеј Каркоска, бивши државни секретар одбране, објавио је чланак под насловом „Летети или мислити?“. Иако је на почетку био велики присталица да Пољска набави модеран ловачки авион, Каркоска је потпуно променио став и тврдио да је ранију претњу са истока заменила опасност од тероризма која не оправдава велико улагање у нове скупе млазне ловце. Уместо тога, Каркоска се залагао за куповину коришћених ловачких авиона. Његово мишљење одбацио је заменик министра одбране Земке у чланку под насловом „Размишљање и летење“. У њему Земке доказује да би коришћени ловци коштали упола мање него нови ловци, али би имали још краћи очекивани век употребе од половине у смислу сати налета и не би били ни близу тако технички напредни. Уместо тога Земке је подржао план да се купе нови ловци по повољном уговору по којем се главни део финансијских обавеза одлаже до после 2009. године, када ће бити отплаћени кредити из периода седамдесетих година 20. века.¹⁸ Када се указала потреба за набавком модерног млазног ловачког авиона Пољска је започела процес поруџбине и набавке који је у почетку био прожет корупцијом.

Процес набавке

Да би се схватило како је донета коначна одлука о набавци ловца F-16 прво се мора анализирати процес који је водио ка најужем избору (*downselect*).¹⁹ Стога је потребно знати како се одвијају процеси набавке у Пољској. Наиме, на војне издатке утичу јавне и друштвене институције, укључујући Министарство одбране, Сејм, Сенат,²⁰ Комисију националне одбране, Нај-

¹⁷ Кабинет председника владе, Република Пољска, „Потписивање споразума о испоруци“.

¹⁸ Simon, "Poland and NATO", p. 135.

¹⁹ „Downselect“ је стручни термин у области уговарања и набавке који значи одлучити се за коначну понуду од две или више понуда.

²⁰ Пољска је демократска земља са председником на челу државе. Њен устав датира из 1997. године. Председник се бира народним гласањем сваких пет година. На челу Савета министара, или кабинета, налази се председник Владе (премијер), који предлаже, а председник државе именује чланове кабинета. Кабинет се именује из већинске коалиције у законодавном доњем дому. Пољски гласачи бирају дводомни парламент који се састоји од доњег дома, Сејма са 460 чланова и Сената са 100 чланова. Сејм се бира по систему пропорционалног представљања по *d'Hondt*овој методи. Сенат се бира по методи блок-гласања непотпуне већине код које се из сваког бирачког тела бира неколико кандидата са највећом подршком. Уз изузетак мањинских

вишу комору за контролу (*Najwyższa Izba Kontroli – NIK*), те средства јавног информисања. Оружане снаге Пољске уобличују и образлажу захтеве. Парламент креира буџет. Целокупан буџет подлеже ригорозној контроли јавности путем публиковања прегледа рачуна. Буџет контролише Дирекција за контролу у Министарству одбране, а извршење буџета испитује *NIK* и анализира Парламент.²¹ Упркос тако очигледно широком надзору, процесима набавке у Пољској који су претходили тендеру за F-16 недостајала је транспарентност, а било је и елемената корупције.

На самом почетку пољски званичници инсистирали су да процес за избор ловачког авиона четврте генерације буде транспарентан, кредибилан и свеобухватно ригорозан. Заменик министра одбране Серемјетјев је 5. марта 2001. године формирао међуминистарску комисију која је требало да испланира предстојећи процес набавке. Министар одбране Коморовски је као испомоћ формирао још један тендерски тим стручњака на челу са пуковником Влодзимјержом Плахом (*Włodzimierz Plach*), замеником начелника Управе оружаних снага за снабдевање. Коморовски се толико бринуо за транспарентност да је наложио тендерској комисији да никако не искључи учешће припадника опозиције.²²

У тендерској комисији Коморовског била су два посматрача из Сејма, Станислав Гловацки из партије Изборна акција Солидарност (*Akcja Wyborcza Solidarność – AWS*) и Јержи Смајдзински (*Jerzy Szmajdzinski*) из Савеза демократске левце (*Sojusz Lewicy Demokratycznej; SLD*). Поред тога, био је један посматрач из кабинета председника Кваснијевског. Кад је ушао у комисију, Смајдзински је изразио забринутост због „ратног стања“ које је приметио између Коморовског и Серемјетјева око тога која ће комисија, међуминистарска или тендерска, донети коначну одлуку о најужем избору. То „ратно стање“ решено је тако што је одређено да ће Плахов тим, с обзиром на њихову стручност, проценити борбене могућности и техничке аспекте сваког ловца који учествује у конкуренцији, а Серемјетјевљева међуминистарска група ће донети коначну одлуку. Говорећи о куповини, заменик председника владе и министар финансија Јануш Стајнхоф (*Janusz Steinhoff*) изјавио је: „Један од најважнијих елемената који ће утицати на коначни избор биће услови компензовања те куповине наруџбинама уговореним са пољским фабрикама“.²³ Тиме су умногоме одређени приоритети и основна правила за понуде које су биле у конкуренцији.

етничких партија, у Сејм могу ући само кандидати политичких партија које добију најмање 5% укупних националних гласова. На заједничком заседању чланови Сејма и Сената чине Народну скупштину (*Zgromadzenie Narodowe*).

²¹ Ministry of National Defence, Republic of Poland. „Basic Information on the MoND Budget for 2001–2006“.

²² Simon, „Poland and NATO“, p. 117.

²³ Ibid, p. 118.

Сејм је у јуну 2001. године донео закон о спецификацијама уговора, конкретно за куповину ловачких ваздухоплова. У закону је укратко описан захтев за 16 коришћених ловачких авиона до 2003. и још 44 нова млазна ловца до 2006. године. У спецификацијама је, такође, наведено да отплате неће прелазити 0,5 процената бруто домаћег производа (БДП) Пољске годишње. Законом је захтевано да офсет аранжмани буду договорени у року од четрдесет пет дана по потписивању уговора. У случају да офсет аранжмани не буду уговорени, уговор ће бити поништен. У реаговању на тај закон, и Серемјетјев и Смајдзински изразили су забринутост због тешкоће да се *offset* аранжмани уговоре у периоду од четрдесет пет дана како је предвиђено законом.²⁴ Као датум објављивања победничке понуде одређен је 10. септембар 2001, а 14. септембар 2001. као дан потписивања уговора. Међутим, показало се да су ти датуми сувише оптимистички, с обзиром на скандал око корупције који је избио у вези са процесима набавке и поруџбеним напозима у Министарству одбране.

Усред агресивног динамичког плана набавке ловачких ваздухоплова избио је скандал око корупције у вези са војним набавкама и пореметио крајњи рок доношења одлуке. Председник владе Бузек суспендовао је заменика министра одбране Серемјетјева, 7. јула 2001. године, и именовао посебну комисију да испита сумњиве налоге за набавку у Министарству одбране. Разлог суспензије вртео се око блиских веза Серемјетјева са Збигњевом Фармусом, који је ухапшен 10. јула док је покушавао да побегне из Пољске након што је оптужен за илегални приступ државним и НАТО тајнама без одговарајућег овлашћења. Поред тога, Војна служба информисања (*Wojskowe Służby Informacyjne – WSI*) претходно је одбила да Фармусу изда безбедносну дозволу. Међутим, већа оптужба против Фармуса била је корупција. Оптужен је за продају интерних података учесницима у тендеру и тражењу мита у замену за уговоре.²⁵ Против Фармуса покренут је поступак под оптужбом за корупцију 8. августа 2001. године. Случај против Серемјетјева откривен је када је министар одбране Коморовски признао да је поступак против Серемјетјева покренуо још у октобру 2000. године.

Упоредо са развојем догађаја у овом случају, председник владе Бузек задужио је заменика председника владе Јануша Штајнхофа и министра одбране Коморовског да врше надзор над свим јавним тендерима за војну опрему. Објављивање најужег избора вишенаменског млазног ловца сместа је одгођено и уследиле су кадровске смене. Коморовски је одлучио да уместо пуковника Јануша Зволинског постави пуковника Павела Новака, а генерал Јарослав Бјелецки добио је надлежност над набавком војне опреме у Министарству одбране. Истовремено, бригадни генерал Роман Басук

²⁴ Simon, „Poland and NATO“, p. 118.

²⁵ Ibid, p. 121.

из Ваздухопловства (*Wojska Lotnicze i Obrony Powietrznej – WLOP*), начелник логистичке команде, именован је уместо Серемјетјева за председавајућег мешовите тендерске комисије.²⁶ Реорганизација у Министарству одбране, као последица скандала око Серемјетјева и Фармуса, убрзала је не само кадровске промене, него и реформу.

Упркос приближавању септембарских избора Коморовски је генералном директору Јакубу Пинковском дао задатак да му поднесе предлоге у погледу трансформације Министарства одбране. Пинковски и пензионисани генерал-мајор Мариан Робелек, сарадник Коморовског, заједно су предали своју концепцију трансформације. У њиховој концепцији оружане снаге ће саме вршити обуку и обезбедити борбену готовост. Снабдевање снага опремом, наоружањем и пружање логистичке подршке изашло би из надлежности Министарства одбране. Те помоћне функције биле би извршаване у координацији са Управом за ресурсе одбране у оквиру Генералштаба. Даље, Управа за политику наоружања у саставу Министарства одбране, на чијем челу је раније био Серемјетјев, олакшавала би планирање у Генералштабу тако што би фокусирала рад на правце глобалног наоружања и подносила анализе. Највећа промена која је утицала на набавку ловачког авиона била је оснивање посебне агенција цивилних лица ван кабинета министра одбране да доноси одлуке о набавкама.²⁷

Док су трансформационе идеје презентоване и по њима деловано, трагичан удес једног војног авиона још више је утврдио приоритет Пољске да набави нови ловачки авион. У септембру 2001. године један авион TS 11 Искра срушио се и пилот је погинуо. Авион Искра, који је радила компанија *Mielec*, производио се од 1963. године. У једној контроверзној одлуци министар одбране Коморовски одредио је да та летелица и даље лети и да приоритет неће бити њена замена авионом I-22 Ирида, него, уместо тога, набавка ловачког авиона. Пољска је већ до тада потрошила 300 милиона долара на авион Ирида, али, чак и у светлу трагедија са авионом Искра, Коморовски је објавио да је приоритетно фокусирање на борбене могућности Ваздухопловства Пољске, које неоспорно било у „жалосном“ стању.²⁸ Жељу Коморовског да трансформише Министарство одбране, као и да борбене могућности војне авијације учини приоритетом, делио је и његов наследник на функцији Јержи Смајдзински, после избора у септембру 2001.

Преузевши дужност министра одбране, Смајдзински је изјавио да „не би било мудро да одустану од куповине вишенаменског авиона због буџетских ограничења“.²⁹ Поред тога, шестогодишњем плану модернизације била је

²⁶ Ibid.

²⁷ Simon, "Poland and NATO", p. 123.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

потребна ревизија како би се „елиминисао, реорганизацијски хаос“, а министарство и команде је потребно реформисати и смањити“. ³⁰ „Реформа“ је започела у свим министарствима, уз смањење од 6,5 процената од додељеног буџета за 2002. годину на нивоу управе, али је модернизација опреме остала приоритет број један. ³¹

Та „такса“ наметнута свим министрима значила је смањење за око 1,1 милијарду злота (374 милиона долара) за Министарство одбране. Поред тога, Министарство одбране пренело је у 2002. годину дуг од око 400 милиона злота (136 милиона долара). Ужасна финансијска ситуација у том министарству, као и у влади уопште, значила је поновну процену тендера и потенцијално још смањења. Међутим, новоименовани министар одбране и даље је снажно подржавао тендер за вишенаменског млазног ловца. Брзо је окупио тим експерата из Министарства одбране и Министарства економије како би радио на условима уговора и очекивањима од *offset* аранжмана. Истовремено, најавио је реформу набавке и прогласио да ће сви тендери бити преиспитани у погледу нерегуларности и корупције. Куповину више неће вршити војни команданти. Агенција за војну имовину (*Agencja Mienia Wojskowego – АМИ*) именована је за агенцију одговорну за све тендере. ³²

Упоредо са текућом реформом набавног процеса дошло је до још једног развоја ситуације који је веома угрожавао рок за набавку вишенаменског суперсоничног млазног ловца. У пролеће 2002. године Немачка је понудила Пољској 23 авиона МиГ-29 интероперабилна са НАТО, који би били додати постојећој пољској флоти од 22 авиона МиГ-29, практично бесплатно (1 евро). ³³ Због малог броја авиона МиГ-29 Пољска није могла да повуче из употребе своје авионе МиГ-21. Међутим, овај посао са Немачком дао је кредибилитет аргументу, који је изнео заменик министра одбране Јануш Земке да би Пољска могла да одгоди куповину вишенаменског ловачког авиона од датума почетне испоруке у 2006. до 2008. године (по плану, авиони МиГ-29 требало је да лете до 2008). Смајдзински је додао да авиони МиГ-29 омогућавају Пољској да редукује куповину вишенаменског ловца са 60 на 48 авиона. Под претњом још већег одлагања рока набавке вишенаменског ловца, Смајдзински је најавио модернизацију оклопних транспортера за људство, противоклопних вођених ракета и хеликоптера Ми-24, као своје приоритете за набавку. Такође је, у обраћању Сејму у јануару 2002. године, прогласио школски борбени авион Ирида „пропалим пројектом“, још једним ударцем за Ваздухопловство Пољске. ³⁴ Међутим, аргументи које је изнео командант

³⁰ Ibid, p. 124.

³¹ Michta, "Modernizing the Polish Military", p. 44.

³² Simon, "Poland and NATO", p. 132.

³³ Michta, "Modernizing the Polish Military", p. 45.

³⁴ Simon, "Poland and NATO", pp. 132–133.

Ваздухопловства и противваздухопловне одбране, генерал-мајор Олсевски, ојачали су подршку за набавку новог ловачког авиона.

Олсевски је тврдио да су оперативни трошкови авиона МиГ-29, мерени као цена по часу налета, већи од трошкова авиона МиГ-21 више од десет пута. Оперативни трошкови модерног, вишенаменског млазног ловца четврте генерације знатно су мањи него за авион МиГ-29. Резултат интерне поновне анализе и расправе о приоритетима набавке у Министарству одбране и другим владиним министарствима била је Земкеова најава у мају 2002. Он је у главним цртама изложио приоритет набавке 48 вишенаменских ловачких авион у износу од 3,5 милијарде долара, који ће бити исплаћен ван нормалног буџета одбране (1,95 посто од БДП). Средином новембра 2002. тендерска комисија отворила је понуде и отпочео је процес техничке анализе. Већања су била тајна, али су остала под покровитељством *WSI*.³⁵ Због тајности већања објављено је мало података о начину одлучивања.

Оно што се сазнало о процесу селекције јесте да је одлуку донела тендерска комисија, у чијем саставу је био одбор за процену од 23 члана. Коришћен је прилично компликован систем додељивања поена, који је обухватао 45 поена за најбољу цену, 20 поена за оперативну погодност, 20 поена за усаглашеност са тактичким и техничким захтевима, а 15 поена за *offset* аранжмане. Мада стварни резултати нису објављени, спекулише се да је F-16 добио 96 од могућих 100 поена, JAS-39 *Gripen* фирме Saab/BAE добио је 93, а нешто нижи скор имао је Мираж 2000–5 Mk II фирме Дасо (*Dassault*).³⁶ Упркос тајним већањима, председник владе Милер изјавио је да се „целокупан, комплексан процес бирања авиона одвијао у условима потпуне транспарентности и непристрасности, а при том је сачувана и објективност која је посебно неопходна у аналитичком раду“.³⁷ Међутим, из броја бодова не види се зашто су Пољаци изабрали F-16.

Перформансе и интероперабилност

За анализирање зашто су изабрали F-16 потребна је кратка анализа и поређење могућности три конкурентна авиона. Три финалиста на пољском тендеру били су F-16C/D *Block 52+* фирме Локид Мартин, JAS-39 *Gripen* фирме Saab/BAE Systems и Мираж 2000–5 Mk II фирме Дасо. Стварни детаљи о томе шта су фирме Saab/BAE Systems и Дасо понудиле нису познате јавности. Према томе, нека поређења могућности заснивају се на претпо-

³⁵ Ibid, p. 135.

³⁶ Glowacki and Sobzack, "Poland Opts for F-16s".

³⁷ Кабинет председника владе, Република Пољска, „Потписивање споразума о испоруци“.

ставци, узетој из неколико извора, да су такмичари понудили највеће могућности које су тада биле расположиве. У табели 3.1. приказани су резултати уопштеног поређења перформанси та три ловачка авиона.

Табела 3.1 – Поређење перформанси ловачких авиона³⁸

	F-16C/D 52+	Мираж 2000–5 MkII	JAS-39 Gripen
Макс. брзина у хоризонталном лету (на висини)	Преко 2,0 маха	2,2 маха	Надзвучна на свим висинама
Макс. брзина у хоризонталном лету (на нивоу мора)	>1,0 маха	1,2 маха	>1,0 маха
Практични плафон лета	>15.240 m	18.290 m	нема података
Долет (профил напада високо-ниско-високо)	676 наутичких миља	650 наутичких миља	432 наутичких миља
g-ограничења	+9,0	+9,0/-3.2	+9,0
Максимална маса спољног терета	7.226 kg	6.300 kg	Приближно 6.000 kg

Пољска је разматрала следеће мисије као део матрице одлучивања да би одлучила којег ловца четврте генерације да купи:

1. Ваздух–ваздух – противваздухопловна одбрана копна и мора и пратња пријатељских ваздухоплова;

2. Ваздух–земља – изолација рејона борбених дејстава помоћу авијације, изолација бојишта и непосредна ваздушна подршка;

3. Ваздух–море – функција као део ваздухопловних операција поморских снага;

4. Подршка извиђањем из ваздушног простора – изнад земље и мора, укључујући и извиђање времена.³⁹

Захтеви за ваздухоплове обухватали су способност откривања, праћења и дејствовања по циљевима у ваздушном простору у свим метеоролошким условима и условима видљивости. Поред тога, од вишенаменског ловачког авиона се захтевало да открива, прати и прецизно дејствује по циљевима на копну и мору, и са вођеним и са невођеним убојним средствима, као и да врши извиђање са трансфером у реалном времену између оптичких, оптичко-електронских и радио-електронских уређаја до командних места на земљи.⁴⁰

Као део техничке анализе за сваки ваздухоплов у конкуренцији пуковник Јан Бласчик из Ваздухопловства Пољске упоредио је и проценио могућно-

³⁸ Jackson et al, "Jane's All the World's Aircraft", p. 118, p. 440, and p. 651.

³⁹ Конопка, "Polish Military Aviation 1990–2003", pp. 161–162.

⁴⁰ Ibid.

сти ловачких ваздухоплова према различитим критеријумима. За упоређивање резултата користио је релативну скалу. Бласчик је пондерисањем и комбиновањем резултата у свакој од категорија перформанси израчунао комбиновани резултат. Поред три ваздухоплова у конкуренцији, Бласчик је у своју анализу укључио и три борбена авиона који су били у оперативној употреби у Ваздухопловству Пољске: МиГ-29 *Fulcrum A*, Су-22М4 *Fitter* и МиГ-21бис *Fishbed N*. Све авионе оцењивао је у следећим категоријама:

1. Технички/тактички параметри (ваздух–ваздух, ваздух–земља).
2. Способност маневрисања (ваздух–ваздух, ваздух–земља).
3. Наоружање (ваздух–ваздух, ваздух–земља).
4. Електронска опрема авиона (ваздух–ваздух, ваздух–земља).
5. Динамичка својства (свеукупно).
6. Способност преживљавања на бојишту.
7. Електронски рат – самоодбрамбена својства.
8. Оперативни трошкови (радни сати, потребе одржавања).
9. Комбиновани фактор свега претходно наведеног.⁴¹

Авион F-16 био је први на листи у области дејстава ваздух–ваздух и ваздух–земља у категорији авионске електронске опреме и категорији наоружања, као и по укупној оцени. Мираж и *Gripen* су били први у другим категоријама. На пример, Мираж је добио одличну оцену за електронске против-мере и перформансе, док је *Gripen* имао најниже трошкове одржавања. Сва три авиона имала су сличну оцену у већини категорија и представљали су велику надградњу у односу на МиГ-29 *Fulcrum A*, Су-22М4 *Fitter* и МиГ-21бис *Fishbed N*. Авион МиГ–29 је рангиран нешто ниже у категорији ваздух–ваздух по техничким/тактичким параметрима. Међутим, због недостатка наоружања могућности за електронска дејства и високих захтева у погледу одржавања пласирао се знатно иза остала три ваздухоплова у укупној оцени. Друга два једнонаменска авиона имала су 4 до 5 пута гори пласман у својим специјалностима по упоредним показатељима.⁴²

Авион F-16C/D 52+ био је најсавременија верзија ловца у НАТО-у.⁴³ У вези са могућностима својственим авиону F-16 који је понуђен Пољацима, г-дин Мак Стивенсон (*Mac Stevenson*), потпредседник за пословни развој у фирми Локид Мартин, приметио је: „Авион који ће добити пољска влада најбољи је F-16 који лети. Они добијају најновију опрему у области савременог електронског рата, најновије у области система оружја. Перформансе тог авиона нигде нису превазиђене. Тај авион има могућности које, у ствари, превазилазе могућности авиона F-16 у саставу Ваздухопловства Сједињених Држава“.⁴⁴ Заиста, то је потврђено и у извештају Конгресу САД о понуђеној продаји.

⁴¹ Błaszczyk, "Walory techniczno-bojowe samolotów wielozadaniowych F-16C, JAS 39 Gripen, Mirage 2000-5".

⁴² Ibid.

⁴³ Aviation Week and Space Technology, "Systems Testing to Begin for Polish F-16".

⁴⁴ Bollyn, "Why Eastern Europe Supported War".

Поред платформе авиона F-16C/D 52+, најновијег ловачког авиона са 8.000 сати налета, Сједињене Државе су понудиле Пољацима мноштво најновијих, технолошки напредних система оружја, као што је наведено у табели 3.2.

Табела 3.2 – Извештај Конгресу, 8. јуни 2001⁴⁵

Број позиције	Количина	Опис*
1	44	F-16C/D Block 50/52
2	нема података	Избор између мотора F100-PW-229 или F110-GE-129
3	нема података	Радар за управљање ватром APG-68
4	384	Усавршена ракета ваздух–ваздух средњег домета AIM-120C (AMRAAM)
5	384	Ракете са самонавођењем на извор топлоте <i>Sidewinder</i> AIM-9
6	816	Ракете ваздух–земља <i>Maverick</i>
7	232	Комплекти убојних средстава за здружени директни напад (JDAM)
8	232	Ласерски вођене бомбе GBU-16 од 1.000 фунти
9	232	Ласерски вођене бомбе класе GBU-10 од 2.000 фунти

* Напомена: Пољацима је, такође, понуђена опрема, подршка и обука.

Док су преговори трајали, Сједињене Државе су понудиле још један авион, могућности и наоружање као што је садржано у извештају Конгресу 22. јула 2002. године и приказано у табели 3.3.

Табела 3.3 – Извештај Конгресу, 22. јули 2002⁴⁶

Број позиције	Количина	Опис*
1	4	F-16C Block 50/52
2	нема података	Радар за управљање ватром APG-68(v)9 из програма иностране купопродаје војне опреме и наоружања (FMS)
3	178	Ракете са самонавођењем на извор топлоте AIM-9X <i>Sidewinder</i>
4	280	Ракета ваздух–земља AGM-154A/C за дејство са безбедне даљине
5	140	Кластер бомбе CBU-97 са уређајем за избацивање убојних средстава са корекцијом за ветар (WCMD)
6	214	Вођене авиобомбе GBU-22/24 <i>Paveway</i> III

* Напомена: Ова додатна понуда укључивала је и резервне делове и другу опрему.

⁴⁵ Извештаји Конгресу о предстојећим трансферима америчког оружја.

⁴⁶ Извештаји Конгресу о предстојећим трансферима америчког оружја.

Детаље о понудама Француске и Шведске/УК било је теже утврдити. Према речима Ива Робинса (*Yves Robins*), заменика председавајућег за међународне послове за фирму Дасо-Бреге (*Dassault-Breguet*), Пољској је понуђена „... нова генерација Миража 2000, опремљених најквалитетнијом опремом, као на пример, крстарећим ракетама домета 3.000 километара. У оквиру НАТО-а Пољска би се могла наћи у ексклузивној групи од пет земаља које имају крстареће ракете“.⁴⁷ Поред тога, извозна верзија Миража 2000–5 Mk II имала је модуларну авионску електронску опрему, ласерски жироскоп инерцијални навигациони систем, побољшане електронске противмере и проширен даталинк авион-ракета. Извозна верзија обухватала је и могућности које су детаљније приказане у табели 3.4.

Табела 3.4 – Извозна верзија авиона Мираж 2000–5 Mk 2⁴⁸

Број позиције	Опис/Могућност*
1	Подвесни контејнер опреме за ласерско обележавање циља <i>Damocles</i>
2	Нахар навигациона ИЦ опрема за дејства у предњој полусфери (у пилону <i>Damocles</i>)
3	Надограђена верзија RDY радара, RDY2, са могућношћу трагања ваздух–море и праћења више циљева, снимање терена у режиму DBS високе резолуције и трагање и праћење покретних циљева на копну
4	Вишеканални систем за снимање записа
5	Нишански систем / систем за праћење монтиран на кациги
6	Могућност ношења шест MICA ракета ваздух–ваздух плус убојна средства ваздух–површина

* Напомена: плус најсавременији системи оружја

Када се ради о перформансама и оперативним трошковима током века употребе, *Gripen* је по свим тачкама био одличан авион. Мотор је био дериват GE F404 који се користи у Боинговом F/A-18 *Hornet* и у другим платформама. Веома разноврсна међународна опрема успешно је испитана и интегрисана у тај млазни ловачки авион. Опрема је обухватала сензоре, подвесне контејнере са опремом за извиђање циљева (са контејнером *LITENING III* као стандардном опцијом), као и мноштво система оружја. Пример модерног наоружања интегрисаног са тим ваздухопловом била је ракета ваздух–ваздух великог домета Метеор, MBDA, са набојно-млазним погоном.⁴⁹ *Gripen* је, ме-

⁴⁷ Stylinska, “Mirage Backs Partnership: Interview with Yves Robins”.

⁴⁸ Jackson et al, “Jane’s All the World’s Aircraft”, p. 115.

⁴⁹ Defense Industry Daily, “The JAS-39 Gripen: Sweden’s 4th Generation Wild Card”.

ђутим, изгубио на неколико високопрофилних конкурентних извозних тендера и није био темељ ловачке флоте НАТО-а. Што се тиче могућности, извозна верзија Gripena вероватно је обухватала позиције приказане у табели 3.5.

Табела 3.5 – Извозна верзија авиона JAS 39 Gripen⁵⁰

Број позиције	Опис/Могућност*
1	Дисплеји са пуним распонем боја
2	Нишан монтиран на кациги
3	Процесор модуларног авионског компјутерског система за радар PS-05 за управљање ватром
4	Систем за трагање и праћење <i>Saab Dynamics IR-OTIS IR</i>
5	Сонда за попуну горивом у ваздуху
6	Побољшани системи за електронски рат (EW) / Интегрисани комплет опреме за EW
7	Новопроекттована задња кабина за дужности командовања и управљања
8	Радио-уређаји по НАТО стандарду и пилони НАТО
9	Систем за генерисање кисеоника у авиону (OBOGS)

*Напомена: плус најсавременији системи оружја

Поред тога што је F-16 избио на врх у Бласчиковим техничким проценама, бригадни генерал Анатољ Чабан је рекао да је F-16 добар избор за куповину, са знатним борбеним искуством. Авион F-16 је нашироко рекламиран и купован, тако да је био у употреби у укупно 24 земље, а произведено је преко 4.000 примерака. Напоменуо је да је F-16 рађен и испитиван много година са аспекта дејстава, одржавања, логистике и века употребе. Чабан је сматрао да је америчка подршка у погледу приступа обуци и искуства са F-16 од критичне важности за оспособљавање релативно великог броја пилота и особља за одржавање у кратком периоду.⁵¹ Када је говорио о интероперабилности, није детаљно приказао конкуренцију F-16.

Чабан је сматрао да је усаглашеност опреме значајна како би Пољска испунила своју улогу савезника НАТО-а. Сам авион посматрао је само као платформу која мора да функционише као део система да би примала и давала информације. По Чабановом мишљењу, француски и шведски авион не би могли у потпуности да раде у оквиру тог информационог система, па, према томе, нису у потпуности интероперабилни са НАТО. Пре свега, Пољ-

⁵⁰ Jackson et al, "Jane's All the World's Aircraft", p. 115.

⁵¹ Чабан, лични разговор са аутором.

ској је био потребан ловачки авион који задовољава НАТО стандарде.⁵² Авион Ф-16 је омогућавао интероперабилност Пољске са НАТО. Коментаришући продају, Брус Лемкин (*Bruce Lemkin*), заменик подсекретара за међународне послове Ваздухопловства САД, изјавио је да „ће ти авиони F-16 обезбедити темељ интероперабилности који ће нам омогућити да изводимо операције као НАТО и коалициони партнери“.⁵³

Уговори и производне могућности за сва три конкурента давали су уверавања да ће испоручена платформа бити интероперабилна са НАТО, ефектно издвајајући питање интероперабилности из матрице за одлучивање. Поред тога, перформансе и могућности та три млазна ловца, као ловачких авиона четврте генерације, биле су релативно упоредиве. Међутим, на крају, F-16 је однео победу у техничкој евалуацији спроведеној за потребе одлучивања по тендеру. Када је F-16 постао победник са техничког аспекта, Пољаци су почели преговоре за повољно финансирање, укупну цену уговора и *offset* аранжмане са Локид Мартином и америчком владом, као и са другим конкурентима.

Финансирање и цена

Као што је речено могућности су носиле 40 од 100 поена у процени тендерске комисије. Преосталих 60 односило се на цену и *offset* аранжмане.

Према речима Јануша Земкеа, заменика министра одбране, разлике између те три понуде биле су 10 процената или још мање.⁵⁴ Пољска није објавила јединачне набавне цене (цена последњег производног уговора, без већине трошкова истраживања и развоја и подршке, подељено са уговореним бројем авиона), него је јединачна набавна цена за JAS-39C *Gripen* процењена на 68,9 милиона долара, укључујући порез на додату вредност.⁵⁵ Пуковник Петер Подбјелски,⁵⁶ из америчке Канцеларије за сарадњу у области одбране у Варшави, додао је још да је матрица за оцену цене, могућности платформе и пакета наоружања за та три ваздухоплова дала мало одступање. Он се сећао да је разлика уговорне цене између највише и најниже понуде била мања од 500 милиона долара.⁵⁷ Уз релативно малу разлику између највише и најниже уговорне цене конкуренти су покушали да посао засладе привлачним финансијским условима.

⁵² Bollyn, "Why Eastern Europe Supported War".

⁵³ Defense Security Cooperation Agency, "Ceremony Marks Rollout of First F-16s for Poland".

⁵⁴ The Warsaw Voice Online, "Offsets: The Big Payback".

⁵⁵ Defense-aerospace.com, "Sticker Shock: Estimating the Real Cost of Modern Fighter Aircraft".

⁵⁶ Пуковник КоВ САД (у пензији) Петер Подбјелски радио је у Канцеларији за војну сарадњу при Амбасади САД у Варшави за време и након периода током којег је Пољска одабрала F-16.

⁵⁷ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 19. октобра 2006.

Непосредно пре него што ће пољска тендерска комисија донети одлуку о најужем избору, Министарство одбране Сједињених Држава понудило је Пољској зајам од 3,8 милијарде долара са роком отплате од 15 година у вези са понудом за продају авиона F-16. Тај финансијски моменат био је изванредно важан, с обзиром на ангажовање и финансијску помоћ шведске и британске владе за Грипена, као и финансијску подршку француског конзорцијума за Мираж 2000.⁵⁸ Велики део услова финансирања које је одобрио амерички Конгрес били су политички.

Бушова администрација требало је да буде креативна и превазиђе ограничења која су наметали постојећи финансијски програми владе Сједињених Држава. Насупрот европском моделу, у Сједињеним Државама није постојала одговарајућа установа за извозне кредите која би давала државне зајмове или гаранције. Постојећа америчка Извозно-увозна банка није се бавила пословима типа пољске куповине авиона F-16. Гарантно тело за зајмове за извоз војне опреме (*Defense Export Loan Guarantee – DELG*), које је формирано 1996. године да обавља исту функцију за купопродаје војне опреме какву је Извозно-увозна банка обављала за друге послове, није било конкурентно због скупих финансијских услова.⁵⁹ Та ограничења је требало креативно превазићи да би се понуда авиона F-16 учинила конкурентном.

Заобилазно решење нађено је у Одељку 23 Закона о контроли извоза оружја који је омогућавао Сједињеним Државама да Пољској одобре кредит директно из Трезора САД. То је омогућило Војној агенцији за безбедносну сарадњу (*Defense Security Cooperation Agency – DSCA*) да одобри стопостотни кредит уместо 85-постотне гаранције дозвољене по *DELG*. Каматна стопа која је могла да буде одобрена заснивала се на десетогодишњој меници Трезора САД уместо на тржишној стопи, што је финансирање чинило атрактивнијом. У складу са жељом Пољске да одложи отплату главнице до каснијих година, амерички Конгрес одобрио је веома конкурентан тринаестогодишњи зајам са фиксном ратом уз одгађање отплате главнице за 8 година. Процењено је да би америчка каматна стопа била близу пет процената.⁶⁰

Поред тога, на основу сагласности Конгреса, *DSCA* је знатно снизила финансијске таксе и добила кредитно писмо од једне комерцијалне банке да служи као гаранција за добро извршење посла, што је олакшало Пољској да задовољи захтев за субвенције у случају неплаћања. Најзад, као део понуде, Пољској је било дозвољено да отплати зајам повећавањем првих рата отплате, што је у суштини довело до „смањења таксе на каматну стопу зајма“.⁶¹ Дакле, креативност финансијске понуде владе Сједињених Држава учинила је понуду за авионе F-16 атрактивнијом.

⁵⁸ Evans, "The Financing Factor in Arms Sales", p. 539.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Penney, "Proposals Issued for Poland's Fighter Contest".

⁶¹ Evans, "The Financing Factor in Arms Sales", p. 542.

Мада се детаљни подаци о финансијским пакетима за *Gripen* и *Мираж* не могу лако добити, доступне информације указују на једнако уносне финансијске услове. Финансијски услови које је понудио Грипенов тим укључивали су знатну подршку и помоћ владе кроз гаранцију извозног кредита. Конзорцијум европских банака омогућио је шведском *Exportcreditnand* и британском Сектору за гаранције извозних кредита да заједно понуде стопостотно покриће за петнаестогодишње зајмове по конкурентној стопи од 4,5 процента. Француска влада се у почетку сагласила да подржи 85 процената за понуду *Миража*, али је касније пристала да подржи 100 процената финансијских услова по ниској каматној стопи од 3,4 посто.⁶² Када се повољно финансирање склопило за све три понуде, пажња и приоритет Пољске окренути су ка предложеним *offset* аранжманима.

Offset аранжмани

Да би се у потпуности разумела улога коју су *offset* аранжмани имали у целом тендеру потребно је имати основно радно знање о *offset* аранжманима, као и о очекивањима Пољске у погледу *offset* аранжмана. „*Offset* термини“ дефинишу се на следећи начин за употребу у овој анализи:⁶³

- *offset* споразум – споразум потписан између министра за економске послове, у име државног трезора, и страног добављача;
- страни добављач – страни уговарач који испоручује оружје или војну опрему;
- давалац *offset* аранжмана (*Offsetor*) – страни добављач или предузеће које делује у име тог добављача у директној сарадњи са корисником *offset* аранжмана (*offsetee*);
- прималац/корисник *offset* аранжмана (*Offsetee*), што укључује пољске компаније, универзитете, центре за истраживање и развој (*R&D*), или субјекте из јавног сектора;
- *offset* обавезе – обавезе страног добављача (*offsetor*) према примаоцу/кориснику *offset* аранжмана (*offsetee*);
- директан *offset* аранжман – *offset* обавезе које извршавају компаније војне индустрије, чији је циљ производња, оправке, сервисирање, истраживање и развој, те трговина у области наоружања;
- индиректни *offset* аранжман – *offset* обавезе које се односе на било које друге компаније регистроване у Пољској.

⁶² Ibid, стр. 539, фуснота 3.

⁶³ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 18. октобра 2006.

Пољска је 10. септембра 1999. године усвојила законе о одређеним компензационим уговорима (*offset* споразумима и реализацији *offset* обавеза), закљученим у вези са уговорима о испоруци за потребе националне одбране и безбедности. Очекивања и циљеви Пољске у погледу *offset* аранжмана укључивали су развој пољске индустрије, а посебно војне индустрије. Поред тога, од *offset* аранжмана се очекивало да олакшају: приступ новим извозним тржиштима за пољску индустрију; повећање постојећег извозног потенцијала; трансфер нових технологија, те побољшања у организацији. Пољска је предвиђала да *offset* аранжмани обезбеде развој научноистраживачког рада, развој пољских универзитета и центара за истраживање и развој, као и стварање нових радних места у Републици Пољској, поготово у регионима погођеним незапосленошћу.

Пољске законе у вези са *offset* аранжманима регулисало је неколико принципа.⁶⁴ Законодавство Пољске захтевало је да се *offset* аранжман обавезно закључи ако вредност уговора за испоруку наоружања или војне опреме прелази 5 милиона евра за једног страног добављача током трогодишњег периода. По закону, укупна *offset* вредност није могла да буде мања од еквивалентне вредности уговора о испоруци. Укупна *offset* вредност директних *offset* обавеза није могла да буде мања од половине вредности *offset* споразума. *Offset* споразум морали су да потпишу министар за економске послове у име државног трезора и страни добављач, да буде закључен у складу са пољским законом, те да буде потписан најкасније 60 дана после дана потписивања уговора о испоруци. Период *offset* аранжмана није могао да буде дужи од десет година. Споразум је морао да одобри Савет министара и да буде под надзором министра за економске послове. Стране нису могле да се повуку из *offset* споразума или да га раскину. Закон је, такође, увео формулу за процену вредности *offset* аранжмана.⁶⁵

Према Подбјелском, пажњу страних уговарача привукле су националне преференције Пољске у области потреба за *offset* аранжманима. Закон о *offset* аранжманима увео је идеју о *offset* мултипликаторима, где је усвојена следећа формула:

Offset вредност = номинална вредност X мултипликатор

Мултипликатор се кретао од 0,5 до 2, или 2 до 5 (што је требало применити у случајевима које оправдавају економски интереси или интереси националне безбедности и одбране државе). У случају неизвршења неке *offset* обавезе висина пенала у корист државног трезора износила је 100% од вредности неизвршене *offset* обавезе. У случају неодговарајућег изврше-

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

ња *offset* обавезе, висина пенала у корист државног трезора није могла да буде већа од вредности неодговарајуће извршене обавезе. Закон о *offset* аранжманима је, такође, увео посебни помоћни механизам који се могао усвојити у случају знатне измене околности, као, на пример: промене по-словних услова, промене закона, банкротства или неповољне финансијске ситуације. Када би дошло до неке знатније промене, објекат, вредност или динамика извршења *offset* обавезе могли су да буду измењени.⁶⁶

Закон о *offset* аранжманима забринуо је његове потенцијалне даваоце (*offsetors*). Конкуренти су изразили забринутост у погледу следећих питања:

1. Закон о *offset* аранжманима присиљавао је стране даваоце *offset* аранжмана (*offsetors*) да већину *offset* пројеката усмере на постојеће и, у то време, неререформисане пољске војне компаније, са њиховим неефикасним структурама трошкова и наслеђеним управљањем совјетског стила.

2. Пољски закон о *offset* аранжманима није био у потпуној сагласности са заједничким међународним стандардима за *offset* процедуре, праксу и прописе.

3. Систем пенала за неизвршење *offset* обавеза, у којем пенали могу потенцијално да буду већи од 100% вредности таквих обавеза.⁶⁷

Пољска је била једина земља са тако великим пеналима. У целој међународној заједници пенали су се обично кретали између 0 и 10%. Према пољском закону о *offset* аранжманима, даваоци *offset* аранжмана (*offsetors*) добијају пенале не само за неизвршење (на пример, давалац *offset* аранжмана (*offsetor*) са обавезом да испоручи предмет *offset* аранжмана у вредности од 100 долара успе да изврши вредност *offset* аранжмана од 99 долара у прописаном периоду), него и ако не испоручи 100% обавезе. У претходном примеру, давалац *offset* аранжмана (*offsetor*) био би обавезан да плати (у готовини државном трезору) 100 долара без обзира на трошкове које је имао при испоруци обавезе у вредности од 99 долара. Давалац *offset* аранжмана (*offsetor*) могао је да добије пенале на почетку реализације пројекта тако што је присиљен да испуни све обавезе инвестирања. На пример, ако се давалац *offset* аранжмана (*offsetor*) обавезе да ће инвестирати 100 долара у директан *offset* пројекат како би постигао дефинисани резултат, али инвестира само 50 долара у тај пројекат и постигне тај дефинисани резултат инвестирања, давалац *offset* аранжмана (*offsetor*) мора и даље да плати државном трезору преосталих 50 долара. Конкретно, тај део закона одвраћао је потенцијалне даваоце *offset* аранжмана (*offsetors*), јер је сма-тран дестимулативним за ефикасност.⁶⁸

⁶⁶ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 18. октобра 2006.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid.

Пре усвајања закона о *offset* аранжманима, 10. септембра 1999. године, и закључења *offset* аранжмана са фирмом Локид Мартин, Пољаци су успели да потпишу три *offset* споразума из области одбране, који су приказани у табели 5.1.

Табела 5.1 – Пољски *offset* споразуми пре *offset* аранжмана са фирмом Локид Мартин

Бр.	Страни добављач	Предмет	Датум потписивања	Вредност (укључујући мултипликаторе)
1	<i>EADS Construcciones Aeronáuticas</i> (Шпанија)	Испорука транспортних авиона С295М за Ваздухопловство Пољске	28. август 2001.	212,04 милиона долара
2	<i>GEIE Eurptorp</i> (Француска)	Испорука лаких торпеда за Морнарицу Пољске	13. децембар 2001.	26,99 милиона евра
3	<i>THALES Nederland B. V.</i> (Холандија)	Испорука система за бродове класе ОРКАН за Морнарицу Пољске	21. децембар 2001.	76,28 милиона евра
4	<i>Lockheed Martin Corporation</i> (САД)	Испорука ловаца F-16 за Ваздухопловство Пољске	18. април 2003.	6,028 милијарди долара

* Пољска је тражила од фирме Локид Мартин да служи као координатор за све америчке индустрије (*Pratt & Whitney, Raytheon* и др.) чије су *offset* обавезе произлазиле из програма F-16. Тим захтевом је рационализован процес *POLISH* по којем је требало закључити посебне *offset* споразуме са десетинама америчких индустрија.⁶⁹

Након усвајања Закона о компензацијама (*offset* аранжманима), требало је готово две године за реализовање управног процеса како би се закључио први *offset* споразум. Прве две групе преговора о *offset* аранжманима нису се завршиле споразумима. Грешка су начинили Пољаци, који нису могли да израде јединствене процедуре и процесе како би осигурали успешне преговоре. Један од истакнутих неуспеха била је неспособност Министарства економије да закључи *offset* споразум са *ITT*, у вредности мањој од 12 милиона долара. Њорсокак у тим преговорима постојао је све време током разговора са фирмом Локид Мартин, првенствено због мењања захтева које је дефинисао све већи број интересних група.⁷⁰ У таквој ситуацији насталој због пољског закона о *offset* аранжманима почели су преговори о *offset* аранжманима у вези са куповином вишенаменског ловца четврте генерације.

Почетни захтев за понуду (*Request for Proposal – RFP*) за куповину вишенаменског ловачког авиона упућен је владама Француске, Шведске, Уједињеног Краљевства и Сједињених Држава. У том *RFP* идентификован је тендер у две

⁶⁹ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 18. октобра 2006.

⁷⁰ *Ibid.*

фазе и тражена 24 нова вишенаменска ловачка авиона и 12 из постојећег арсенала (коришћених), као и понуда за *offset* аранжман једнаке вредности као и целокупни програм за авионе, односно 100%.⁷¹ За разлику од осталих влада, Сједињене Државе нису учествовале ни у каквим *offset* аранжманима и споразумима, што се заснива на америчким законима и прописима. Што се тиче *offset* аранжмана, амерички амбасадор Хил је то питање више пута истицао изјавивши да америчка влада „њих не организује, нити их подстиче“.⁷² Према томе, Сједињене Државе су обавестили Пољску да ће препоручити америчким индустријама да испуне обавезе по *offset* аранжманима, али неће учествовати у томе да осигурају да те *offset* обавезе буду испуњене. Тај став изазвао је забринутост пољских званичника и њихових преговарача, јер су француска, шведска и британска влада активно подржавале, обезбеђивале гаранције и промовисале своје понуде за авионе и *offset* аранжмане.⁷³

У *RFP* нису биле спецификоване потребе Пољске у погледу *offset* аранжмана. Понуђачи су морали да се ослоне на саговорнике, који су давали различита тумачења. Без обзира на конференције са понуђачима и тражење информација од пољског тима за куповину F-16, није било готово никакве стратешке визије о томе шта *offset* значи и шта се може учинити са једним *offset* аранжманом. Без јасне, недвосмислене пољске изјаве о *offset* аранжману, дефиниција је била препуштена погрешном тумачењу пољских закона о *offset* аранжманима. Одговори на *RFP* помогли су да се обликују техничка питања за наредну фазу два *RFP*. Што је посебно значајно, Пољаци су конкурентске понуде за *offset* аранжмане окарактерисали као прилично недовољне. Тиме је замаскирана чињеница да су пољске власти лоше припремљене да се ухвате у коштац са величином и опсегом тог потенцијалног програма *offset* аранжмана. Мада је за потписивање *offset* споразума било задужено Министарство економије, оно се није показало способним да идентификује, управља и уобличава захтеве који би могли да имају користи од ових аранжмана.⁷⁴

У другој фази *RFP* Пољска је променила спецификацију са комбинације од 36 нових и коришћених авиона на 48 нових авиона, а задржала захтев за 100% *offset* аранжман. Свака од француске, британско-шведске и америчке понуде *offset* аранжмана била је већа од 10 милијарди долара према процени односног понуђача. Оцењујући их, Пољаци су сваку понуду *offset* аранжмана проценили нижом. На пример, ако је понуђач дао 12 милијарди долара у предложеним *offset* аранжманима, Пољска је његову вредност проценила на 7 милијарди долара. Та поновна процена заснивала се или на одбацивању неких понуда за *offset* аранжман или на нижем валоризовању

⁷¹ Ibid.

⁷² Tagliabue, "Lockheed Wins Huge Sale to Poland With Complex Deal".

⁷³ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 18. октобра 2006.

⁷⁴ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 18. октобра 2006.

вредности преосталих понуда. Таквој поновној процени допринели су и ниски мултипликатори које је понудила Пољска.⁷⁵

Нажалост, о понудама *offset* аранжмана фирми Дасо и *Saab/BAE* доступно је врло мало података, јер су Пољаци укључени у процену и евалуацију *offset* понуда потписали изјаве о неоткривању података. Поред тога, тимови фирми *Saab/BAE* и Дасо, у сарадњи са шведском, британском, односно француском владом, своје програме и *offset* понуде означили су степеном тајности. Међутим, чланци из отворених извора ипак омогућавају извештај увид у понуде.

Укупне *offset* понуде фирме Дасо процењене су на 82, од чега је 65 било за војне и ваздухопловне компаније. Као део тих понуда, фирма Дасо је понудила завршну монтажу Миража 2000 у *Mielecu*. Такође, понудила је да *Mielec* и *Swidnik* буду искључиви добављачи компонената за Мираж 2000 и да *Swidnik* повећа број компонената које израђује за пословни млазни авион Фалкон (*Falcon*) и уводнике за Рафал. Фирма Дасо понудила је и да постане део програма *Iryda/Iskra 2*, као и рада на протоку у фабрикама мотора *Hydral, WZL-2, Kališ* и *Rzešov*, са специјализацијом у хидраулици.⁷⁶

Фирма Дасо је своје понуђене *offset* аранжмане проценила на 3,8 милијарде долара, док је Пољска, према речима заменика министра економије Анджеја Сараварског, одредила да је вредност након верификације 2,1 милијарда долара.⁷⁷ Тешко је проценити како су дошли до тих бројева због ограниченог броја доступних информација. Шпекулише се да се до бројева дошло употребом мултипликаторских фактора (дефинисаних у претходном тексту), с тим што су они били у корист *offset* аранжмана за високе технологије.⁷⁸

Упркос томе што су од три *offset* понуде имали најнижу процењену вредност, Ив Робинс (*Yves Robins*), заменик председавајућег за међународне послове у фирми Дасо-Бреге (*Dassault-Breguet*), бранио је понуду фирме Дасо: „Ево шта желимо да кажемо: пољска влада захтева 100-процентни *offset* аранжман. Ми гарантујемо да ће бити чак и виши. Али данас не можемо да кажемо колико виши. Оно што ми предлажемо је то да повежемо пољску индустрију са успешним авионским производним програмима као што су Мираж 2000, Рафал, Ербас и Фалкон. Планирано је да ти програми трају 20 до 30 година. Може ли неко да каже данас колико набавке ће бити реализовано током тих 30 година? Очигледно, то нико не може ... Наша понуда индиректног *offset* аранжмана је велика и обухвата разне понуде. Она, такође, предвиђа сарадњу у, између осталог, градњи бродова и индустрији челика, као и помоћ у управљању путевима и њиховом одржавању“.⁷⁹

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Penney, "Proposals Issued for Poland's Fighter Contest".

⁷⁷ The Warsaw Voice Online, "Offsets: The Big Payback".

⁷⁸ Glowacki and Sobzack, "Poland Opts for F-16s".

⁷⁹ Stylinska, "Mirage Backs Partnership: Interview with Yves Robins".

Шведска (*Saab/BAE*) *offset* понуда у почетку је процењена као највећа. Понуда је обухватала завршну монтажу Gripena у економски угроженом делу Пољске са потенцијалним отварањем 50.000 директних и индиректних радних места и искључиву испоруку неких ваздухопловних конструкција од *Mieleca* и *Świdnika*.⁸⁰ Други понуђени *offset* аранжмани односили су се на Ваздухопловну индустрију ETC-PZL, произвођаче симулатора, и на WZL-2 за регионални центар за одржавање заједно са *Saab Aerotech Telub*.⁸¹

Шведско-британски понуђач проценио је вредност *offset* аранжмана на 7,48 милијарди долара, с тим што је цена тендерске понуде била процењена на 3,15 милијарди долара. Након верификације и примене *offset* мултипликатора, заменик министра економије Анджеј Сараварски изјавио је да је Пољска својом проценом вредност понуде спустила на 4,7 милијарди долара.⁸² Пољска процена *offset* понуде фирме *Saab/BAE* изазвала је следећи коментар Бјорна Магнусона (*Björn Magnusson*), оперативног директора *Saab/BAE* за Пољску: „Били смо веома разочарани кад смо видели да је америчка понуда *offset* аранжмана оцењена бољом од наше“.⁸³

Понуда *offset* аранжмана коју је поднела фирма Локид Мартин процењена је на 9,8 милијарди долара,⁸⁴ с тим да је тендерска понуда била 3,58 милијарди долара за 48 вишенаменских ловачких авиона F-16 C/D Block 52+. Принцип рада био је да Пољска одабере *offset* аранжмане из те понуде који ће бити једнаке вредности као вредност програма авиона (3,58 милијарди долара). Пољаци су 21. јануара 2003. године обавестили мешовити тим Сједињених Држава и фирме Локид Мартин да је нови захтев за 100% *offset* аранжман 6,028 милијарди долара, вредност на коју је Пољска редуковала понуду након верификације и примене *offset* мултипликатора по пољском закону. Захтев за *offset* аранжмане тако је постао 170% (од вредности програма) и највећи у историји трговине. Мак Стивенсон (*Mac Stevenson*), потпредседник за пословни развој у фирми Локид Мартин, изјавио је: „Ми смо Пољској понудили више процената *offset* аранжмана него што смо понудили и где у свету“.⁸⁵ Пољска комисија за *offset* аранжмане одобрила је пуних 61% *offset* понуде, за укупно 104 обавезе од којих се 49 односи на индиректне *offset* инвестиције у цивилни сектор.⁸⁶ Примери понуђених *offset* аранжмана наведени су у табели 5.2.

⁸⁰ The Economist, "We Still Rather Like the Americans".

⁸¹ Penney, "Proposals Issued for Poland's Fighter Contest".

⁸² The Warsaw Voice Online, "Offsets: The Big Payback".

⁸³ Kosc, "Poland Turns to U.S. for Fighter Jets".

⁸⁴ The Warsaw Voice Online, "Offsets: The Big Payback".

⁸⁵ Bollyn, "Why Eastern Europe Supported War".

⁸⁶ The Warsaw Voice Online, "Offsets: The Big Payback".

Табела 5.2 – *Offset инвестиције, Продаја авиона F-16 Пољској*⁸⁷

#	Број	Назив <i>offset</i> пројекта	Провајдер <i>offset</i> пројекта	Прималац <i>offset</i> пројекта
1	1–100	Развој општедржавног професионалног, мобилног радиолинк система на стандарду TETRA	<i>Motorola, Inc.</i>	<i>ZR Radmor S. A., Gdynia, ComputerLand S. A., Prokom S. A.</i>
2	1–105	Подршка за добијање FAA сертификата и за продају ваздухоплова М-28 и М-18 на северноамеричком и јужноамеричком тржишту. Развој програма за изведене типове ваздухоплова. Сарадња у области склапања делова за друге типове ваздухоплова које производи <i>PZL Mielec</i> .	<i>Addison Equipment Company; AvCraft Aviation</i>	<i>Polskie Zakłady Lotnicze sp. z o. o., Mielec</i>
3	1–107	Трансфер технологије са ексклузивним правима за производњу ваздухопловних турбина за домаће тржиште и извоз, ради постизања норми ЕУ.	<i>Winvid</i> , Белгија	<i>CNPEP Radwar S. A., Warsaw PZL-Świdnik S. A., Świdnik</i>
4	1–110	Ињекција капитала за реструктурирање и модернизацију <i>WSK PZL-Rzeszow S. A.</i> и куповину роба и услуга.	<i>United Tech Corp, Pratt & Whitney, East Hartford, CT, USA</i>	<i>WSK PZL-Rzeszow S. A., Rzeszow</i>
5	1–112	Стварање Истраживачког центра за материјал (<i>Material Research Center</i>) у Ваздухопловном институту.	<i>United Tech Corp, Pratt & Whitney, East Hartford, CT, SAD</i>	<i>Institut Lotnictwa, Warsaw</i>
6	1–114	Куповина авионских делова од <i>Polskie Zakłady Lotnicze Sp. z o. o.</i>	<i>United Tech Corp, Pratt & Whitney, East Hartford, CT, SAD</i>	<i>Polskie Zakłady Lotnicze Sp. z o. o., Mielec</i>
7	1–115	Модернизација Војног ваздухопловног завода (<i>Military Air Facility</i>) бр. 4 како би се омогућило спровођење испитивања мотора F-100-PW-229	<i>United Tech Corp, Pratt & Whitney, East Hartford, CT, SAD</i>	<i>Wojskowe Zakłady Lotnicze Nr 4, Warsaw</i>
8	1–132	Куповина авионских компоненти од <i>PZL-Świdnik S. A.</i>	<i>Textron (Cessna Aircraft)</i>	<i>PZL-Świdnik S. A., Świdnik</i>
9	1–133	Куповина авионских компоненти од <i>Polskie Zakłady Lotnicze Sp. z o. o.</i>	<i>Textron (Cessna Aircraft)</i>	<i>Polskie Zakłady Lotnicze Sp. z o. o., Mielec</i>
10	1–134	Куповина хеликоптерских компоненти од <i>PZL-Świdnik S. A.</i>	<i>Textron (Cessna Aircraft)</i>	<i>PZL-Świdnik S. A., Świdnik</i>

Напомена: Ова табела приказује део почетне, некомплетне листе од преко 40 пројеката које је Пољској презентирала фирма Локид Мартин. Требао је да стране које су директно укључене у одређене трансакције о свакој преговарају и усагласе се. Од компанија је тражено да финализују споразуме у року од 120 дана од 18. априла 2003. године, дана потписивања целокупног оквирног споразум између фирме Локид Мартин и Пољске. Период реализације пројекта био је период наредних 10 година.⁸⁸

⁸⁷ U.S. Congress, "Opening Statement of Chairman Duncan Hunter ... Impacts of Defense Trade Offsets".

⁸⁸ Ibid.

Председник сектора Локид Мартин Аероспејс одговорио је пољским саговорницима да има план да иде даље. За тај план било је потребно ангажовање и фирме Локид Мартин и пољске владе. Локид Мартин, рекао је он, прихвата изазов и истовремено тражи помоћ Пољске, у погледу мултипликатора и пенала, како би посао био успешан. Пољаци су се сложили. Коначно, а тек након ужег избора авиона F-16, министар за науку Мајкл Клајбер (*Michael Kleiber*) одређен је да идентификује пољске програме и пројекте високе вредности ради разматрања за *offset* аранжмане, а Агенција за индустријски развој (*Agency for Industrial Development – ARP*) одређена да преговара о *offset* споразуму.⁸⁹

Чак и тада, друге интересне групе нису дозволиле да се процес одвија глатко. Сваки учесник у *offset* понудама поднео је, што је уобичајена пракса у индустрији, понуде које су кумулативно превазилазиле вредност програма вишенаменског ловачког авиона. Намера је била да се Пољској обезбеди списак понуда за избор из којег могу да одаберу понуде које дају најбоље предности и прилике (видети табелу 5.2).⁹⁰

Offset обавеза од 6,028 милијарди долара представљала је велику финансијску обавезу за Локид Мартин. Поред тога што је требало да координира *offset* аранжмане у име својих индустријских партнера, од фирме Локид Мартин тражено је да покрије вредност опреме коју је обезбедила влада САД, која је процењена на око 150 милиона долара. Пољски лидери пристали су да помогну, али то је била новост за пољске преговараче. Иако су се Пољаци показали као вешти преговарачи, преговори су више него једном приликом били близу прекида. Као што су Пољаци показали, више су се држали форме него суштине.⁹¹

Пољаци су упорно покушавали да увуку владу Сједињених Држава у процес са *offset* аранжманима. Амерички прописи били су мање важни. Пољска је хтела америчке писане гаранције да ће Локид Мартин испунити своје *offset* обавезе. Сједињене Државе нису хтеле, и нису могле, да понуде писане гаранције како би спречиле наметање финансијских *offset* обавеза. Са циљем да подвуче то питање Хантер (*Hunter*) који је био председавајући Комисије за оружане снаге Представничког дома САД, писао је: „Влада Сједињених Држава не може да улази у *offset* споразуме, да их подстиче или финансира. Одлука да ли ће се ангажовати у *offset* аранжманима, као и одговорност за преговарање и реализацију *offset* аранжмана, јесте на компанијама које у то улазе.“⁹² На крају, подаци о томе како фирма Локид Мартин испуњава своје *offset* обавезе говоре сами за себе. То је било најдаље што је америчка влада била вољна да иде.

Изгледало је да су напори фирме Локид Мартин да осигура споразум у погледу обима и да донесе одлуку с ким ће закључити *offset* аранжман били завршни.

⁸⁹ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 18. октобра 2006.

⁹⁰ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 18. октобра 2006.

⁹¹ Ibid.

⁹² U.S. Congress, House of Reps, Committee on Armed Services, “Full Hearing on Impacts of Defense Trade Offsets”.

Разне интересне групе, укључујући Кабинет председника и премијера, убацили су се да промовишу повољне пројекте и уверавања да ће њихова политичка област имати користи од *offset* аранжмана. Решеност министра за науку да одабере и прогласи пет најбољих показала се неостваривом. Најспорније питање које се појавило била је финансијска обавеза фирме Локид Мартин, дуг од 6,028 долара, када је *offset* аранжман потписан на Велики петак, 18. априла 2003. године. Посао столећа за Пољаке претио је да угрози опстанак фирме Локид Мартин.

Амерички амбасадор понудио је свој кабинет за разговоре о приступима који ће задовољити непосредне потребе и Пољака и фирме Локид Мартин. Резултат тога био је усаглашен оквир који је омогућавао фирми Локид Мартин да смањи почетну *offset* обавезу, а да себе финансијски не оптерети, тако да пропорционално распореди *offset* обавезе на период имплементације од 10 година. Како све *offset* обавезе неће бити одмах реализоване, обрачунавање се могло одложити. Пољаци су и даље могли да потражују пуну вредност од својих 100% *offset* аранжмана.⁹³

Најургентнији детаљи усаглашени су у 4 сата ујутро, 18. априла 2003. До поднева је потписан споразум о иностраној купопродаји наоружања и војне опреме (*Foreign Military Sales case*), зајам за финансирање купопродаје наоружања и војне опреме (*Foreign Military Financing loan*) и *offset* споразум.⁹⁴ Колико год да је *offset* споразум био важан за закључење уговора, економика није представљала најважнији фактор у коначној одлуци Пољака да купе авионе F-16.

Политика

Убрзо након што је Пољска објавила да би купила авионе F-16, Чарлс Еделстин (*Charles Edelstenne*), извршни директор фирме Дасо, ставио је свима до знања да сматра да је то што је избор пао на америчког ловца уместо неког европског, политичка одлука. „Политички фактор био је доминантан, много доминантнији од квалитета материјала и цене. Већ дуго имам осећај да они (Пољска) у великој мери фаворизују зближавање са Американцима. Тако да то и није изненађење“,⁹⁵ истакао је Еделстин. Иако није тако гласно саопштио своја размишљања, тим фирме *Saab/Bae* је, такође, изразио разочарење коначном одлуком. Та осећања су указала на основну политичку струју уместо финансија, *offset* аранжмана и могућности у одлуци да се купи F-16. Политика је била главни оквир у контексту европских и америчких односа какви су постојали у то време.

⁹³ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 18. октобра 2006.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Carr, International Affairs.

Када је Пољска 27. децембра 2002. године објавила планове о куповини авиона F-16, амбасадор Хил је, коментаришући тај договор, изјавио: „Он представља више од авиона. То је фундаментални избор у погледу *стратешких политичких* и војних односа“.⁹⁶ Та изјава је, заиста, указала на значај политике. Каи Олаф Ланг, специјалиста за Средњу и Источну Европу на Немачком институту за међународне и безбедносне послове, детаљније је образложио:

„Пољска политичка елита види будућност земље тако да се она ослања на два стуба: на блиске односе са Сједињеним Државама и у Уговору Европске уније из Нице, који гарантује Пољској скоро исти значај (утицај) у европским пословима као и Француској или Немачкој. Пољаци гледају на Сједињене Државе као на једину реалну гаранцију ако нешто крене по злу са Русијом. Уговор из Нице, са друге стране, њихов је начин да спрече Немачку и Француску да контролишу Европу“.⁹⁷

Кратка анализа пољске историје потврђује ту тврдњу. Пољаци су прошли дугу и тешку историју инвазија и окупација, како од источних, тако и од западних суседа. Као и већина европских земаља Пољска је јако оптерећена својом историјом и наслеђем. Таква историја утицала је на многе аналитичаре да поставе питање да ли Пољаци себе сматрају Европљанима. Међутим, већина Пољака је на референдуму подржала чланство у Европској унији, ефикасно стишавши питања о пољском идентитету. Ипак, Пољска нелагодност због историје, нарочито с обзиром на Немачку и Русију, изазива извесно оклевање да се идентификују са било којом од те две земље.⁹⁸

Историјски гледано, Пољска је научила да се не ослања на европска обећања. Пољску су брутално распарчали и Руси и Немци након што су јој и Велика Британија и Француска гарантовале сигурност тридесетих година 20. века. Бивши пољски амбасадор у Немачкој Јануш Рајтер (*Janusz Reiter*) изразио је размишљање: „За западноевропске интелектуалце, антиамериканизам је као побуна против једног од својих родитеља... жеља за еманципацијом. У Пољској је антиамериканизам био средство комунистичке власти и оставља веома горак укус. Људи заборављају колико другачије та питања изгледају са становишта (из угла) источне Европе“.⁹⁹

Лоша искуства из прошлости, али и жеља да игра активнију улогу у НАТО-у и европским пословима, навели су Пољску да снажне односе са Сједињеним Државама начини каменом темељцем своје стратегије националне безбедности. Сједињене Државе су подржале тај став. У саопштењу за јавност Беле куће од 17. јула 2002. године наводи се: „Сједињене Државе и Пољска ће имати користи од ближе војне сарадње. Штавише, та сарадња показаће осталим НАТО саве-

⁹⁶ U.S. Diplomatic Mission to Warsaw, “Polish F-16 Roll-out Attended by Polish and U.S. Dignitaries”.

⁹⁷ Moran, “For Poles, the Choice was Easy”.

⁹⁸ Poland versus the USA – The Culture Clash, “Polish versus the USA – The Culture Clash”.

⁹⁹ Moran, “For Poles, the Choice was Easy”.

зницима и нацијама које стреме чланству у Алијанси какве су могућности и користи од модернизовања и трансформисања одбрамбених могућности“.¹⁰⁰

Коментаришући однос Пољске са Сједињеним Државама пољски амбасадор у Америци изјавио је: „Развој пољско-америчких односа приоритет је пољске владе још од пада комунизма. По традицији, односима доминира снажна сарадња у области међународне безбедности. То одражава приближавање у процењивању изазова са којима се суочава међународна заједница, као и заједничких вредности на којима се граде политике обе земље“.¹⁰¹ Пољска ревностно подржава трансформацију Ирака у демократску земљу коју предводе Сједињене Државе. Грудзински је такође навео НАТО као „кључни елемент сарадње у области одржавања безбедности у трансатлантском подручју“.¹⁰² У својим објављеним запажањима он је поново навео јачање трансатлантских веза као један од стубова пољске спољне политике.

Још више наглашавајући значај америчко-пољских односа у Пољској политици безбедности, Грудзински је тврдио да Пољска неће бити доведена у ситуацију да пољска влада мора да бира између јединствене стратешке сарадње са Сједињеним Државама и „лојално“ става према Европској унији. Грудзински је сматрао да је пољском односу са Сједињеним Државама суђено да буде „лакмус тест квалитета трансатлантске алијансе“,¹⁰³ па су, због тога, пукотине које су настале у том односу изазвале велику бригу за Пољску. Међутим, сврставање Пољске са Сједињеним Државама у формулисању политике безбедности није било једносмерно. У лето 2002, пре пољске одлуке да купи авионе F-16, председник Сједињених Држава, Џорџ В. Буш указао је част пољском председнику Квашњевском и његовој супрузи и угостио их на званичној вечери, која је била тек друга таква вечера у периоду тадашњег осамнаестомесечног мандата председника Буша.¹⁰⁴ Та званична вечера уследила је после посете председника Буша Пољској, где су га топло дочекале масе пуне ентузијазма. За време посете Пољској, око годину дана касније, председник је изјавио да Сједињене Државе немају већег пријатеља у Европи од Пољске. Такође је изразио своје задовољство проширеним пољско-америчким односом.¹⁰⁵ У другим престоницама држава Европске уније Буш је дочекан протестима и критикама, а политичари и новинари су му држали придику и исмевали га.¹⁰⁶

Током серије састанака у оквиру званичне посете председника Квашњевског Вашингтону, и као што се видело у званичним саопштењима за штампу, два лидера су се договорили да развију ближе војне односе, који би користили обема

¹⁰⁰ The White House, “U.S. – Poland Military Cooperation Initiative”.

¹⁰¹ Grudzinski, “Poland’s Accession to the European Union and Its Impact on U.S.-Polish Relations”.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Politics: Present Polish-American Relations, “Polish Politics-Present Polish-American Relations”.

¹⁰⁵ U.S. Diplomatic Mission to Warsaw, “Gdansk Refinery Upgrade Signing Ceremony”.

¹⁰⁶ Politics: Present Polish-American Relations, “Polish Politics-Present Polish-American Relations”.

земљама. Договорено је да се формира радна група за војну сарадњу која ће истражити конкретне области за снажну сарадњу. Међу специфичним ставкама био је споразум о војној сарадњи у области модернизације пољског процеса набавке војне опреме.¹⁰⁷ Та серија састанака одржана је у јулу 2002. године, пет месеци пре одлуке о куповини авиона F-16. Као резултат тога Буш је оптужен да је лично вршио политички притисак у договорима о наоружању у којима су бивше државе чланице источног блока прешле на америчке системе оружја.¹⁰⁸

На основу претходно поменутих споразума о сарадњи амерички експерти помогли су да се Пољаци обуче у процедурама набавке. Француска и Велика Британија су, такође, учествовале у томе. Резултати курсева обуке су, међутим, били минимални. Узрок недостатка промене била је преференција пољског Министарства одбране за инострану војну помоћ, углавном у форми америчких субвенција за инострану купопродају војне опреме и наоружања, а не за процес отворене селекције. Америчка Агенција за сарадњу у области одбране и безбедности (*US Defense Security Cooperation Agency*), након тих почетних курсева обуке, извела је још један круг обуке који се фокусирао на обучавање пољских званичника за то како да воде процес набавке, а не само да примењују модел набавке попут америчког. Крајњи циљ био је да се обезбеди стабилност и транспарентност за сектор одбране Пољске. Тај циљ сматран је пресудним у светлу текућих одлука о набавци ловца и одражавао је све јаче америчко-пољске односе.¹⁰⁹

Спекулисало се да блискост нових пољско-америчких односа, пољска подршка рату који је Америка водила у Ираку, те продаја авиона F-16 Пољској нису били случајни. Када су се Сједињене Државе окренуле ка Европи да створе коалицију оних који су вољни да „ослободе“ Ирак, многе од „стarih европских нација“ биле су против рата. То разилажење у мишљењу међу традиционалним савезницима проузроковало је трансатлантску кризу, која је довела до тога да Сједињене Државе потраже подршку међу другим европским државама. Нашле су подршку нарочито у Пољској. Сједињене Државе су рат у Ираку користиле као тест, како би одредили на кога могу да рачунају, с тим што су Велика Британија, Италија, Шпанија и Пољска стале уз Сједињене Државе, а Немачка и Француска су им се супротставиле. Одлука да подрже Сједињене Државе, као и одлука да купе авионе F-16, имала је дугорочне импликације за Пољску.¹¹⁰

Први резултат пољске одлуке да подржи Сједињене Државе био је метеорски успон статуса Пољске као партнера. То што се Пољска сврстала са Великом Британијом, Италијом и Шпанијом у подршци Сједињеним Државама осигурао јој је глас и значај у обликовању оштећених трансатлантских односа и у

¹⁰⁷ The White House, “U.S. – Poland Military Cooperation Initiative”.

¹⁰⁸ Sennott, “Arms Deals Criticized as Corporate U.S. Welfare”.

¹⁰⁹ Holdanowicz, “Polish Defence Industry: Living on the Edge”.

¹¹⁰ Reiter, “Poland: Toward a More Perfect Union – or a Superpower Alliance?”

будућем изгледу европског модела политичке безбедности. Тај став осигурао је Пољској, такође, дугорочно место у жустро расправљаним питањима, чиме је та одлука, заједно са одлуком да купе F-16, резултирала одлуком да се ојачају место и утицај Пољске у наредној деценији, као и да се ојачају пољско-амерички односи.¹¹¹ Пољска је била једина источноевропска држава укључена у копнене операције у Ираку, а њено подржавање Сједињених Држава, заједно са коначном одлуком да се купи авион F-16, а не понуђене европске авионе, изазвало је срџбу суседних земаља чланица Европске уније. Јануш Рајтер је прокоментарисао: „Дебата о рату навела нас је да се запитамо да ли је ико имао на уму наше интересе. Од нас се очекивало да слушамо упутства од Немаца и Француза – и да „ћутимо“. Али, Французи и Немци су окружени демократским државама. Ми се граничимо са Украјином, Белорусијом и Русијом. То је много другачије суседство. Начин на који смо третирани стварно је покренуо питање поверења. Ако натерате људе у Пољској да бирају између Сједињених Држава и Европе на плану безбедности, изабраће Сједињене Државе. Зашто? Због историје, али и због осећаја да је у области политике безбедности Европа још увек само обећање. Сједињене Државе су реалност“.¹¹²

Сједињене Државе учиниле су највише да ослободе централну Европу од руских стега, као и да финансирају прве године посткомунистичке транзиције. Резултат тога било је осећање захвалности многих нових посткомунистичких централноевропских држава.¹¹³

Блискост са Сједињеним Државама такође је нудила Пољској и мањим европским земљама средство за стварање противтеже утицају Немачке и Француске у оквиру ЕУ. Плашили су се удаљавања Сједињених Држава од Европе због Ирака, као и немачко-француске алијансе која је остатку Европе диктирала политику Европске уније, захваљујући њиховој величини и способности да усмеравају политички утицај.¹¹⁴ Као што је медијски консултант Гунар Улбрих (*Gunnar Ulbrich*) приметио: „Те земље не желе да у потпуности падну под контролу Немачке и Француске. Оне желе да задрже одређену везу са Сједињеним Државама да би им помогле да прокрче свој пут у Европску унију. Иначе, оне немају никакво прибежиште, а правила и регулатива које су усвојиле велике земље, било да се ради о медијима, медицини или европској војсци, намећу се 100% на остале“.¹¹⁵

Већ поменута геостратешка политика значајно је утицала на одлуку Пољска да купе F-16. Према једном пољском коментатору¹¹⁶ „уговор није добила фирма Локид Мартин, добила га је америчка влада, а притисак и подршка до-

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Moran, “For Poles, the Choice was Easy”.

¹¹³ The Economist, “We Still Rather Like the Americans”.

¹¹⁴ Moran, “For Poles, the Choice was Easy”.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Gregory Filipowicz, Dedefensa.org, “An Existentialist Shift: The F-16 Reaching Into Iraq”.

лазили су са највиших нивоа. Створили су програм на који је, *политички* и економски, било веома тешко рећи не¹¹⁷. Као што је виши уредник Нове републике Џон Б. Џудис (*John B. Judis*) рекао, уговор о продаји F-16 везан је за пољску подршку у Ираку као „услуга за услугу (реципрочни аранжман)“¹¹⁸. Према томе, купопродаја се најбоље тумачи кроз политичке оквире, с тим да је учешће Пољске у Ираку размењено за инвестирање Сједињених Држава у Пољској.

Поред тога, избор F-16 био је пример експанзије НАТО-а ка истоку, преоријентације коју су фаворизовале Сједињене Државе и одраз америчког утицаја над бившим европским комунистичким земљама чланицама источног блока. Тендер за F-16 показао је способност америчке владе да испољи утицај у „новој Европи“ индиректно преко купопродаје наоружања и директно преко НАТО-а.¹¹⁹ То наводи на питање да ли би економски фактори (куповина F-16 и *offset* аранжмани) испливали без политичких „услуга за услугу“ (договор да Пољска подржи рат у Ираку).

Иако је штампа спекулисала да постоји веза између Ирака и куповине авиона F-16, пољски званичници су то негирали, тврдећи да подршка рату у Ираку није ни на који начин повезана са економском користи. Пољски министар спољних послова *Włodzimierz Cimoszewicz* је тврдио: „Наше одлуке нису донесене на основу тактичких разматрања. Ми нисмо калкулисали шта можемо добити тим избором. Нисмо очекивали да ћемо политички профитирати или остварити економске користи. Одлука да подржимо инвазију на Ирак највећим делом се заснивала на нашем разумевању правог значења алијансе и солидарности“¹²⁰. *Cimoszewicz* је такође навео да, иако то није био покретачки фактор, политичке, економске и друге користи јачања блиских војних односа са Сједињеним Државама су веома цењени.¹²¹

Одлука да се купи авион F-16, када се посматра неvezано за геостратешку политику и Ирак, могла је изгледати сасвим другачије. Према мишљењу једног од аналитичара европске одбрамбене економије, „може се рећи без бојазни од противречности да се, да није било напада од 11. септембра 2001, убедљивости Сједињених Држава која је уследила, те притисака вршених на европске земље, купопродаја авиона F-16 не би одиграла у тој форми. Постојао би изнијансиранији аранжман, одвојено за европски и амерички ваздухоплов или са могућношћу продаје само европског ваздухоплова, или сасвим једноставно одлагање сваке акције“¹²². Према томе, Пољаци су, при одлуци да купе F-16, у ствари, потписали и „међународни уговор“ са Сједињеним Државама, са значајним политичким ди-

¹¹⁷ Dedefensa.org, „An Existentialist Shift: The F-16 Reaching Into Iraq“.

¹¹⁸ Bollyn, „Why Eastern Europe Supported War“.

¹¹⁹ Dedefensa.org, „An Existentialist Shift: The F-16 Reaching Into Iraq“.

¹²⁰ Little, „U.S. Dollars Wooed Ally in Iraq Coalition“.

¹²¹ Ibid.

¹²² Dedefensa.org, „An Existentialist Shift: The F-16 Reaching Into Iraq“.

мензијама везаним за политичке аспекте од „великог националног значаја“.¹²³ Иако је геостратешка политика припремила ситуацију за продају, свака држава која се надметала покушала је, такође, да политички утиче на одлуку Пољске. Говорећи на тему политичког утицаја, В. Лузак, пољски војни новинар, истакао је: „Опште је познато да се пољска влада суочавала са интензивним притисцима Париза и Вашингтона да изабере њихове авионе. За Пољску, усклађивање са НАТО-ом било је од веће важности него удовољавање својим пријатељима из Европске уније, а F-16 је обавезна ставка НАТО-а што се тиче борбених ваздухоплова. Наравно, могуће је да је било извесног наговарања из Вашингтона, као што се дешава у већини погодби око војне опреме“.¹²⁴

Французи су, такође, одмах повезали купопродају са војном помоћи Сједињених Држава Пољској, а и Французи и Немци су изразили незадовољство том одлуком.¹²⁵

Ив Робинс, заменик председника за међународне послове у фирми Дасо-Бреге, изјавио је: „За пољску безбедност нема никаквог посебног значаја да ли ћете изабрати европски или амерички борбени ваздухоплов. Али, одлуком да купите европску летелицу дали бисте јасан сигнал да желите да учествујете у нашој заједничкој одбрамбеној политици“.¹²⁶ У суштини, Пољска је, са позивом да приступи ЕУ, била под притиском европских земаља које су је оптуживале да ће издати суседе ако изабере F-16.¹²⁷ Европски конкуренти такође су покушали да убеди Пољску да би већа усклађена способност европске одбрамбене индустрије, укључујући пољску куповину европског ловачког авиона, знатно повећала потенцијал европске одбрамбене индустрије у поређењу са произвођачима из Сједињених Држава и других неевропских земаља.¹²⁸

Анализе и закључци

На крају, фактори оперативне могућности, интероперабилности, економије и политике морају се анализирати у смислу њиховог појединачног значаја за одређивање зашто су се пољски званичници одлучили за F-16. Јунуз Земке, заменик министра одбране и председавајући комисије за тендер, предложио је да се одлука заснива 45% на цени, 40% на тактичким и оперативним критеријумима, а 15% на *offset* аранжманима.¹²⁹ Поред тих критеријума, Земке је изразио задовољство финансијским условима, али није укључио услове подељене на про-

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Ahmedullah, “Arms Sales: The U.S.-French Tug of War”.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Stylinska, “Mirage Backs Partnership: Interview with Yves Robins”.

¹²⁷ Sennott, “Arms Deals Criticized as Corporate U.S. Welfare”.

¹²⁸ Piatkowski, “Polish Defence Industry and European Integration”.

¹²⁹ Simon, “Poland and NATO”, p. 135.

центе које је користила тендерска комисија да би дошла до коначне одлуке. Иако су проценти које је истакао Земке можда приближни тежини коју је тендерска комисија доделила током већања, они, ипак, не откривају целу причу.

Што се тиче оперативних могућности и интероперабилности, постојало је релативно мало разлика између три ваздухоплова. F-16 је, међутим, био ослонац инвентара борбених ваздухоплова земаља чланица НАТО, јер је 2002. године осам земаља НАТО-а имало F-16 у наоружању. Популарност F-16 у оквиру НАТО-а можда је имала извесну улогу у пољском избору. Према Јиржију Смајдзинском тај избор био је „оптимално решење за војну безбедност државе која испуњава своје обавезе као савезник“.¹³⁰ Пољски новинар Павел Вроњски, подржавајући чињеницу да између те три платформе постоји неколико разлика, коментарисао је: „Пољска понуда била је јединствена по томе што је увидела ривалитет између три практично упоредива ваздухоплова која су испуниле наше захтеве. Уосталом, ни француски Мираж 2000–5 ни *Gripen* нису инфериорни“.¹³¹ Како су сва три ваздухоплова обезбеђивала могућности које је Пољска тражила од ловачког авиона четврте генерације, аспекти оперативне могућности и интероперабилност нису биле главни фактор у пољској одлуци.

Економски фактори су, међутим, имали већу улогу у одлуци. Земке је наглашио значај економских фактора, истичући да су „*offset* аранжмани који су биле понуђени били кључни фактор који је утицао на владин избор“.¹³² Смајдзински је поновио Земкеову поенту, говорећи да ће поруџбина млазњака и *offset* споразум „донети Пољској економски и технолошки стимуланс“.¹³³ Међутим, Вроњски је у чланку изразио и своје мишљење да се Пољаци „не смеју да заваравати да ће *offset* аранжмани који прате уговор о авионима излечити све бољке пољске индустрије“.¹³⁴ С обзиром на то да су економски фактори имали тако битну улогу у коначној одлуци, понуда фирме Дасо, процењена реално на око 2,1 милијарду долара, била је много мање конкурентна него понуде фирми *Saab/BAE* и Локид Мартин. Чак, како је процењено, понуда фирме Дасо није испунила 100% пољских правних захтева у погледу *offset* аранжмана.

Тим фирме Дасо је, међутим, саставио атрактиван финансијски пакет и имао је конкурентне цене. Али, уз разлику међу понудама од 10 процената или мање, приближних јединачних трошкова набавке, релативно малу разлику између могућности платформи и пакета оружја, чак и мање од 500 милиона долара разлике у уговорној цени између највише и најниже понуде, понуда *offset* аранжмана коју је дао тим фирме Дасо ефектно је елиминисала Мираж 2000–5 Mk2 са економског аспекта. Тако је остало да се са економског аспекта изанализирају понуде фирми *Saab/BAE* и Локид Мартин.

¹³⁰ Kosc, “Poland Turns to U.S. for Fighter Jets”.

¹³¹ Wronski, “Planes and the Polish Cause”.

¹³² Kosc, “Poland Turns to U.S. for Fighter Jets”.

¹³³ Tagliabue, “Lockheed Wins Huge Sale to Poland With Complex Deal”.

¹³⁴ Wronski, “Planes and the Polish Cause”.

Offset понуде преостала два тима биле су релативно сличне како су и сами конкуренти проценили. Када су Пољаци применили *offset* мултипликаторе, уз додатни тежински фактор, вероватно додељен техничким индустријама, понуде су и даље биле релативно сличне, са приближно 4,7 милијарди долара за понуду фирме *Saab/BAE* и 6 милијарди долара за понуду фирме Локид Мартин. Финансијски услови били су релативно слични у обе понуде, с тим што је уговорна цена за *Gripen* била нешто мало мања од F-16. Обе *offset* понуде гарантовале су значајне директне и индиректне инвестиције у пољску индустрију, а обе су обезбеђивале знатан број нових радних места за пољске грађане.

Конечан износ од 4,7 милијарди долара, насупрот 6 милијарди долара, био је мање релевантан, јер су бројеви могли ићи у корист или тима фирме *Saab/BAE* или Локид Мартин, у зависности од пољске процене понуде и коришћеног мултипликатора. Поред тога, иако су велике бројке (милијарде долара) биле корисне политичарима да их представе пољској јавности, бројеви су мало значили док се нису реализовали кроз стварне инвестиције и усаглашеност са *offset* споразумом. Са релативно упоредивим понудама фирме *Saab/BAE* и Локид Мартин са економске тачке гледишта, пресудни фактор за одлуку представљали су политички разлози. Као додатак економским и техничким користима од куповине авиона F-16, Смајдзински је прокоментаришао да ће *offset* аранжман „... ојачати наше везе са Сједињеним Државама“.¹³⁵

Политика је имала доминантну улогу у одлуци пољске владе да купи F-16. Смајдзински је покушао да оповргне тај закључак, наводећи да је одлука заснована „на квалитету авиона, а не на политици“.¹³⁶ Чињенице су говориле другачије. Пољаци су били јако свесни колико је трпела њихова земља током двадесетог века. Пољска је остала неповерљива према Русији на истоку, Белорусији на северу и Немачкој на западу. Сједињене Државе и чланство у НАТО-у представљали су гаранцију Пољској за трајну слободу од доминације и јарма Русије. Авион F-16 је био симбол пољских односа како са Сједињеним Државама тако и са НАТО-ом. Пољска је подржала америчку политику према Ираку, што је створило раскол између Варшаве и Париза отприлике у исто време када је Пољска одлучивала о ловачком авиону који ће да купи.

Као прокламовани стуб националне безбедности Пољска је подржала Споразум ЕУ из Нице и готово еквивалентан глас који јој је обезбедио место у оквиру ЕУ. Пољска је желела да спречи да француско-немачка веза у оквиру ЕУ постане довољно снажна да може да диктира политику осталим чланицама ЕУ. У исто време, један од стубова пољске националне безбедности био је трансатлантски билатерални однос. Схватајући важност тог односа за пољску националну безбедност многи новинари су спекулативно довели у везу подршку Пољске рату у Ираку и одлуку да се купи F-16.

¹³⁵ Tagliabue, "Lockheed Wins Huge Sale to Poland With Complex Deal".

¹³⁶ Kosc, "Poland Turns to U.S. for Fighter Jets".

Подршка Пољске рату у Ираку, међутим, није нужно била повезана са одлуком да се купи F-16. Иако су се разговори на највишим нивоима и америчке и пољске владе о Ираку и куповини F-16 одвијали у отприлике истом временском оквиру, не постоји убедљив доказ да је пољска подршка за Ирак била „услуга за услугу“ за инвестиције Сједињених Држава у Пољску преко погодбе за F-16. Пољска је покушавала више да се укључи у међународну заједницу и да игра већу улогу. Као део те жеље да буде више укључена, према речима амбасадора Грудзинског, „учешће у тој операцији Пољска сматра инвестицијом у националну безбедност. Наш допринос операцијама у Ираку шаље, такође, снажну поруку да је Пољска поуздан савезник достојан поверења и да озбиљно схвата своје међународне обавезе“.¹³⁷ Пољска визија да буде значајнији међународни играч, заједно са подршком рату у Ираку, природно је ојачала везе са Сједињеним Државама.

Генерал-пуковник Том Волтерс (*Tom Walters*), директор Америчке о агенције за сарадњу о области одбране, оснажио је закључак да је коначно одлука била у великој мери политичке природе истичући да су чак и финансијски договори били једино политички. Генерал Волтерс је истакао: „Ми, за сада, не намеравамо да одобравамо владине позајмице било којој другој земљи осим Пољској“.¹³⁸ Тиме је имплицирано да је пољски споразум био јединствен, како економски, тако и политички. Додатна импликација била је да се пољска куповина авиона F-16 највероватније у будућности неће поновити у погледу финансирања, *offset* аранжмана и политике. Стога, поуке из јединствености пољског тендера за F-16 нису у потпуности применљиве на друге велике купопродаје војне опреме и наоружања.

На крају, према речима пуковника Петера Подбјелског, „Ми [САД] смо могли да изгубимо на тендеру“.¹³⁹ Подбјелски је додао да су Пољаци приватно пренели америчком тиму да је понуда дата у првој фази тендера била слаба, без обзира на лош квалитет француске и британско-шведске понуде. Амерички тим чуо је поруку јасно и гласно. Та порука је била катализатор за енергичнији одговор америчког тима у другој фази надметања. Када је значајан *offset* пакет био понуђен да оправда куповину пред пољским бирачким телом, а тај пакет ишао је у пару са атрактивним и креативним финансијама које је покретала политика са највиших нивоа на америчкој страни, коначна одлука је постала политичка.¹⁴⁰ Генерал мајор Чабан сложио са с тим закључком, коментаришући да је коначна одлука била политичка, али се он, као пилот, сложио са одлуком политичара у вези са коначним избором авиона.¹⁴¹

¹³⁷ Grudzinski, "Poland's Accession to the EU and Its Impact on U.S.-Polish Relations".

¹³⁸ Evans, "The Financing Factor in Arms Sales: the Role of Official Export Credits & Guarantees", p. 560.

¹³⁹ Подбјелски, порука упућена аутору путем електронске поште, 19. октобра 2006.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Чабан, лични разговор са аутором.

Литература

1. Ahmedullah, Mohammed. "Arms Sales: The U.S.-French Tug of War." Bulletin of the Atomic Scientists. Vol. 59, No. 05. September/October 2003. http://www.thebulletin.org/article.php/art_ofn=so03ahmedullah (accessed August 29, 2006).
2. Aviation Week and Space Technology. "Systems Testing to Begin for Polish F-16." New York. Volume 164. Issue 12. March 20, 2006. p. 19.
3. B. Glowacki and G. Sobzack. "Poland Opts for F-16s." Flug Revue. FR 3/2003. <http://www.flug-revue.rotor.com/FRheft/FRH0303/fr0303a.htm> (accessed August 29, 2006).
4. Błaszczyk, Jan. "Walory techniczno-bojowe samolotów wielozadaniowych F-16C, JAS 39 Gripen, Mirage 2000-5 a jakość samolotów bojowych WLOP." Czesze I w numerze March 2003.
5. Bollyn, Christopher. "Why Eastern Europe Supported War." Rumor Mill News Agents Forum. <http://www.thetruthseeker.co.uk/article.asp?ID=746> (accessed August 29, 2006).
6. Carr, David. International Affairs. Military Affairs. New Jerzy. December 30, 2002.
7. Czaban, Anatol, Brigadier General, General Staff of Polish Armed Forces, Military Intelligence Directorate, Deputy Chief P-2. Personal Interview with author, George C. Marshall European Center for Security Studies, Garmisch, Germany. September 5, 2006.
8. d'E, B. "Poland Prefers US Fighter Planes." Paris La Tribune (Internet Version-WWW). December 30, 2002. <https://www.opensource.gov/> (accessed September 5, 2006).
9. Dedefensa.org. "An Existentialist Shift: The F-16 Reaching Into Iraq." June 11, 2005. http://www.dedefensa.org/article.php?art_id=2137 (accessed August 29, 2006).
10. Defense-aerospace.com. "Sticker Shock: Estimating the Real Cost of Modern Fighter Aircraft." www.defense-aerospace.com. 2006.
11. Defense Industry Daily. "The JAS-39 Gripen: Sweden's 4th Generation Wild Card." August 25, 2006. <http://defenseindustrydaily.com/> (accessed October 19, 2006).
12. Defense Security Cooperation Agency. News Release. *Poland – F-16 Fighter Aircraft*. Transmittal No. 02-49. July 22, 2002. <http://www.dsca.osd.mil>.
13. Defense Security Cooperation Agency. Press Release. *Ceremony Marks Rollout of First F-16s for Poland*. September 15, 2006. <http://www.dsca.osd.mil/PressReleases/by-date/2006/091506b.htm> (accessed December 18, 2006).

14. Evans, Peter C. "Appendix 13E. The Financing Factor in Arms Sales: The Role of Official Export Credits and Guarantees." *Military Spending and Armaments*, 2002. pp. 539–560.

15. Grudzinski, Przemyslaw. "Poland's Accession to the European Union and Its Impact on United States-Polish Relations." Council of American Ambassadors, *The Ambassadors Review*. Fall 2004. <http://www.americanambassadors.org/> (accessed December 18, 2006).

16. Holdanowicz, Grzegorz. "Polish Defence Industry: Living on the Edge." *Jane's Defence Weekly*. April 16, 2003. <http://www8.janes.com/> (accessed September 5, 2006).

17. Home.att.net. "F-16 for Poland." May 15, 2004. http://home.att.net/~jbaugher4/f16_48.html (accessed August 29, 2006).

18. Jackson, Paul, Kenneth Munson, and Lindsay Peacock, eds. 2002. *Jane's All the World's Aircraft*. Surrey, UK: Jane's Information Group Limited.

19. Jaxa-Malakowski, Ryzsard. "Proposals Issued for Poland's Fighter Contest." *Flight International*. November 19, 2002. <http://web.lexis-nexis.com>. (accessed October 16, 2006).

20. Konopka, Lech. "Polish Military Aviation 1990-2003." Dom Wydawniczy Bellona. Warsaw. 2003.

21. Kość, Wojciech. "Poland Turns to U.S. for Fighter Jets." *Transition on Line. Business Week. European Leadership Forum. Week in Review: December 24, 2002 to January 6, 2003*. <http://www.tol.cz/> (accessed September 5, 2006).

22. Little, Robert. "U.S. Dollars Wooed Ally in Iraq Coalition." *Information Clearing House*. <http://www.informationclearinghouse.info/article7097.htm> (accessed August 29, 2006).

23. Michta, Andrew A. "Modernizing the Polish Military." *Defence Studies, A Frank Cass Journal*. ISSN 1470-2436. Volume 2. Number 2. Summer 2002. pp. 40–49.

24. Ministry of National Defence. Republic of Poland. *Basic Information on the MoND Budget for 2001-2006*. MoND Budget. http://www.wp.mil.pl/stro-na.php?idstrona=126&idn=2_4 (accessed August 29, 2006).

25. Moran, Michael. "For Poles, the Choice was Easy." *MSNBC.com*. January 27, 2004. <http://www.msnbc.msn.com/id/4038199/print/1/displaymode/1098/> (accessed August 30, 2006).

26. Notifications to Congress of Pending U.S. Arms Transfers. http://www.fas.org/asmp/profiles/notif_db.php/ (accessed October 16, 2006).

27. Piatkowski, Krystian. "Polish Defence Industry and European Integration." *Military Technology*. Bonn. August 2004. Volume 28. Issue 8. p. 50.

28. Penney, Stewart. "Proposals Issued for Poland's Fighter Contest." *Flight International*. November 19, 2002. <http://www.accessmylibrary.com/comsite5/bin> (accessed December 22, 2006).

29. Podbielski, Peter. E-mail message to author. October 18, 2006.
30. Podbielski, Peter. E-mail message to author. October 19, 2006.
31. Poland, Hungary, and Czech Republic versus War in Iraq – Polish Culture. “Eastern Europe’s Contribution to the War in Iraq.” <http://culture.polishsite.us/articles/art95fr.htm> (accessed October 19, 2006).
32. Poland versus the USA – The Culture Clash – Polish Culture. “Polish versus the USA – The Culture Clash.” <http://culture.polishsite.us/articles/art112fr.htm> (accessed October 19, 2006).
33. Politics: Present Polish-American Relations – Polish Culture. “Polish Politics – Present Polish-American Relations.” <http://culture.polishsite.us/articles/art103fr.htm> (accessed October 19, 2006).
34. Reiter, Janusz. “Poland: Toward a More Perfect Union – or a Superpower Alliance?” *The WorldPaper*. May 2003. http://worldpaper.com/archive/2003/may_15/may2.html (accessed August 29, 2006).
35. Simon, Jeffrey. *Poland and NATO*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2004.
36. Sennott, Charles M. “Arms Deals Criticized as Corporate US Welfare.” *Boston Globe*. January 14, 2003. <http://www.commondreams.org/cgi-bin/print.cgi?file=/headlines03/0114-02.htm>. (accessed August 29, 2006).
37. Stylinska, Teresa. “Mirage Backs Partnership: Interview with Yves Robins.” *Warsaw Rzeczpospolita* (Internet Version-WWW). December 23, 2002.
38. Tagliabue, John. “Lockheed Wins Huge Sale to Poland With Complex Deal.” *The New York Times*. Late Edition, East Coast. New York, NY. April 19, 2003. C. 4.
39. The Chancellery of the Prime Minister Republic of Poland. “Signing of Agreement for Delivery of F-16 Aircraft.” April 18, 2003. http://www.kprm.gov.pl/english/2130_5889.htm (accessed August 29, 2006).
40. *The Economist*. “We still Rather Like the Americans.” January 30, 2003. http://www.roembus.org/English/news/international_media/2003/economist_30-01-2003 (accessed October 19, 2006).
41. The Members of Europe, the North Atlantic Treaty Organization and the Eurasia Division, and Deputy Under Secretary of the Air Force, International Affairs. “Transforming Poland’s Military: A Focus on Western Concepts, Training, and Hardware.” *The DISAM Journal*. Fall 2005.
42. *The Warsaw Voice Online*. “F-16 Rebate?” March 4, 2003. <http://www.warsawvoice.pl/print Article.php?a=1866> (accessed August 29, 2006).
43. *The Warsaw Voice Online*. “Offsets: The Big Payback” January 5, 2003. <http://www.warsawvoice.pl/archiwum.phtml/5624> (accessed December 19, 2006).
44. The White House. Office of the Press Secretary. *U.S. – Poland Military Cooperation Initiative*. Fact Sheet. July 17, 2002. <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/07/20020717-8.html> (accessed August 30, 2006).

45. United States Congress. House of Representatives. Committee on Armed Services. *Opening Statement of Chairman Duncan Hunter Full Committee Hearing on the Impacts of Defense Trade Offsets*. 108th Congress, 2d Session, H.A.S.C. No. 108-39, June 17, 2004.

46. United States Department of Commerce. Bureau of Industry and Security. *Poland*. <http://www.bis.doc.gov/defenseindustrialbaseprograms/OSIES/Export-MarketGuides/european/poland.pdf> (accessed October 19, 2006).

47. United States Diplomatic Mission to Warsaw, Poland. U.S. Department of State. *Agreement Signed for \$690 Million Gdansk Refinery Project as Part of F-16 Offset Program*. Embassy News. Embassy Events 2003. September 18, 2003. <http://poland.usembassy.gov/poland/refinery.html> (accessed September 28, 2006).

48. United States Diplomatic Mission to Warsaw, Poland. U.S. Department of State. *F-16 Delegation Visits Poland ... With Planes*. Embassy News. Embassy Events 2003. January 9, 2003. <http://poland.usembassy.gov/poland/pr010903.html> (accessed December 18, 2006).

49. United States Diplomatic Mission to Warsaw, Poland. U.S. Department of State. *Final Agreements on Purchase of F-16 Signed*. Embassy News. Embassy Events 2003. April 18, 2003. <http://poland.usembassy.gov/poland/offset.html> (accessed September 28, 2006).

50. United States Diplomatic Mission to Warsaw, Poland. U.S. Department of State. *Gdansk Refinery Upgrade Signing Ceremony*. Embassy News. Embassy Events 2003. September 18, 2003. <http://poland.usembassy.gov/poland/abraham.html> (accessed September 28, 2006).

51. United States Diplomatic Mission to Warsaw, Poland. U.S. Department of State. *Poland Chooses the F-16 Fighting Falcon*. Embassy News. Embassy Events 2002. December 27, 2002. http://poland.usembassy.gov/poland/12_27_02.html (accessed December 18, 2006).

52. United States Diplomatic Mission to Warsaw, Poland. U.S. Department of State. *Polish F-16 Roll-out Attended by Polish and U.S. Dignitaries*. Embassy News. Embassy Events 2006. September 18, 2006. http://poland.usembassy.gov/poland/f16_flight.html (accessed December 18, 2006).

53. Wikipedia. *Poland*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Poland#Politics> (accessed March 15, 2007).

54. Wroński, Paweł. "Planes and the Polish Cause." *Warsaw Gazeta Wyborcza*. December 28, 2002. p. 3.